

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra jihoslovanských a balkanistických studií

Diplomová práce

Bc. Barbora Krucká

Funkční pohled na slovansko-neslovanskou synonymiku rumunštiny

Slavic and Nonslavic Synonyms in Romanian Language: A Functional
Perspective

Praha 2014

Vedoucí práce: Dr. phil. Dan Ungureanu
Konzultant: Mgr. Václav Čermák, PhD.

Poděkování

Děkuji vedoucímu diplomové práce panu Dr. phil. Danovi Ungureanu za velmi inspirativní a profesionální přístup a panu Mgr. Václavu Čermákovi, PhD., za přínosné a detailní konzultace.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 14. srpna 2014

.....

Barbora Krucká

Klíčová slova (česky)

Lexikologie, etymologie, rumunština, slovanské jazyky, synonymie, slovansko-rumunské lexikální vztahy

Klíčová slova (anglicky):

Lexicology, Ethymology, Romanian, Slavonic languages, Synonyms, Slavonic-romanian lexical relation

Abstrakt (česky)

Cílem této práce je prozkoumat úlohu slovanských substantivních výpůjček v rumunském lexiku. Vybrané substantivní výpůjčky jsou rozděleny do pěti sémantických okruhů, analýza každé z nich obsahuje synonymickou řadu, funkční a stylistické zařazení v rámci rumunské slovní zásoby, frazeologismy, jejichž je daná lexikální jednotka součástí, a její deriváty. Výsledkem je zařazení lexémů slovanského původu v rumunské slovní zásobě, jejich stylistické rozvrstvení a pozice v rámci synonymické řady.

Abstract (in English):

The aim of this paper is to examine the role of Slavic substantive borrowings in Romanian vocabulary. Selected substantive loans are divided into five semantic areas. Analysis of each of them contains a series of synonyms, functional and stylistic inclusion in the Romanian vocabulary, idioms of which is part given lexical unit, and its derivatives. The result is a semantic classification of lexems of Slavic origin in the Romanian vocabulary, their stylistic stratification and position within the synonymic series.

OBSAH

1	ÚVOD	10
1.1	VYMEZENÍ POJMŮ: VÝPŮJČKY, SYNONYMA	10
1.2	KONTAKTY SLOVANSKÉ A RUMUNSKÉ JAZYKOVÉ KOMUNITY	12
2	SUBSTANTIVNÍ VÝPŮJČKY	17
2.1	ČLOVĚK	18
2.2	PŘÍRODA	32
2.3	OBJEKTY	44
2.4	ABSTRAKTNÍ POJMY	61
2.5	CÍRKEVNÍ TERMINOLOGIE	66
3	ZÁVĚR	71
4	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:	74

Seznam zkratek

Argou	Dicționar de argou al limbii române
DAR	Dicționar de arhaisme și regionalisme
DARM	Dicționar de arhaisme și regionalisme din Maramureș
DCR	Dicționar de cuvinte recente, ediția a II-a
DER	Dicționarul etimologic român
DEX	Dicționarul explicativ al limbii române
DLRLC	Dicționarul limbii române literare contemporane
DLRM	Dicționarul limbii române moderne
MDN	Marele dicționar de neologisme
NODEX	Noul dicționar explicativ al limbii române
Ortografic	Dicționar ortografic al limbii române
Șăi	Dicționar universal al limbii române, ediția a VI-a
Scri	Dicționarul limbii românești
Sin	Dicționar de sinonimie al limbii române

Předmluva

Vztah rumunštiny a slovanských jazyků je příkladem vztahu dvou jazykových skupin, které koexistovaly po dlouhá staletí a navzájem se ovlivňovaly, utvářely svůj charakter. To dokládají i společné rysy na jednotlivých úrovních těchto jazyků, které jsou součástí balkánského jazykového svazu. Jednou ze zmíněných jazykových rovin, pro mluvčí nejnáze pozorovatelnou, je lexikální vrstva jazyka, tedy slovní zásoba.

Rumunština patří do skupiny románských jazyků, vymyká se z ní však velkým množstvím lexika slovanského původu, což je dáno geografickými a historickými důvody. Kvantita i kvalita slovanských výpůjček v rumunštině v průběhu doby kolísala, v současnosti tvoří tyto výpůjčky přibližně jednu sedminu rumunské slovní zásoby. Roli slovanských výpůjček ve srovnání s jejich synonymy, ať již slovanského či neslovanského původu, je věnována tato práce.

Teoretický úvod pojednává obecně o fenoménu lexikálního přejímání a synonymie v jazyce a o vývoji rumunsko-slovanských kontaktů, které determinovaly i charakter rumunského jazyka.

Těžiště práce pak spočívá v analýze jednotlivých lexikálních jednotek slovanského původu s přihlédnutím k jejich roli v uvedené synonymické řadě.

Výběr materiálu se z důvodu rozsahu práce omezil pouze na neslovesná substantiva. Prvním krokem byl sběr materiálu ke srovnávací analýze. Byla zvolena substantiva, která tvoří v současné rumunštině alespoň dvojčlennou synonymickou řadu a jsou dostatečně podrobně zachycena v moderních výkladových slovnících. Vybraná slova pak byla rozdělena do níže uvedených sémantických okruhů.

V současné době bohužel není k dispozici rumunský jazykový korpus, který by umožňoval zevrubnou kvantitativní analýzu slovanských výpůjček v rumunském lexiku. Proto se i tato práce omezuje na kvalitativní srovnání sto osmi lexikálních jednotek, z nichž každá je monograficky zpracována a funkčně zařazena ve srovnání s uvedenými synonymy.

Jelikož se nejedná o poměrný vzorek slovní zásoby rumunského jazyka, nebudou výstupem kvantitativní data. Výčet substantiv pochopitelně není úplný, nicméně množství uvedených lexémů však zajišťuje reprezentativnost a lze na nich vyzorovat tendence současného rumunského lexika.

Ke zpracování jednotlivých lexikálních jednotek a jejich synonymických řad byly použity různé druhy slovníků, které jsou v současné době dostupné online ze stránek <http://dexonline.ro/> a <http://www.dictionardesinonime.ro/>.

Soudobou pozicí dané lexikální jednotky v rumunské slovní zásobě ukazují výkladové slovníky; u některých slov byly k dispozici i informace ze starších či specializovaných slovníků, jako je např. etymologický slovník, slovník argotu, slovníky archaismů a regionalismů apod., což umožnilo získat náhled i na vývoj, jakým daný lexém prošel, ať již po stránce významové či stylistické.

V textu jsou slovníky uvedeny pod běžně užívanými zkratkami, je používán nový rumunský pravopis podle pravidel z r. 1993.

1 Úvod

1.1 Vymezení pojmů: výpůjčky, synonyma

Slova přejatá z jiných jazyků nebo též jazykové výpůjčky jsou přirozenou součástí lexika daného jazyka, neboť představují jeden ze zdrojů pojmenování (Čermák, 2010, s. 152) (Grzega, 2003, s. 22). Jedná se o adopci jazykového materiálu z jiného jazyka, přejata může být forma slova, nebo jeho význam a struktura. Výpůjčky dosahují různé míry integrace do přijímajícího jazyka (*recipient language*): některé výpůjčky jsou přejaty a integrovány, někdy až do té míry, že nejsou mluvčími vnímány jako cizí slova, často jsou to starobylé výpůjčky. Lexikální jednotky mohou být přejaty a užívány v jazyce v neintegrované formě, v takovém případě mluvíme o xenismech či barbarismech. Někdy je integrována pouze část slova, jedná se o tzv. hybridní kompozita. To je zejména případ složených slov (např. německé kompozitum *Showgesellschaft*, utvořené podle vzoru anglického *show business*, českým příkladem může být např. výraz *videohra*). Je-li přejata struktura a význam cizího slova, ale jeho forma je přizpůsobena přijímajícímu jazyku, mluvíme o kalku (Grzega, 2003, s. 27). Specifickým případem jsou ad hoc přejímky, například citátová slova, které zpravidla zůstávají v původní podobě.

Proces lexikálního přejímání se týká všech slovních druhů, může zasáhnout i gramatické struktury jazyka, avšak nejnáchylnější k přejímání jsou statisticky vzato substantiva (Matras, 2009, s. 168). Souvisí to primárně s referenční funkcí podstatných jmen – označují koncepty, objekty a vztahy, mají lexikální obsah. Snadnost jejich přejímání (*borrowability*) podporují i strukturní, gramatické rysy, které umožňují relativně jednoduchou integraci do systému přijímajícího jazyka. Morfologická integrace substantiv pak může probíhat několika způsoby: výpůjčky mohou být integrovány do deklinačního systému přijímajícího jazyka, který s nimi pak zachází jako s vlastním jazykovým materiálem; jindy nejsou výpůjčky do deklinačního systému integrovány vůbec a fungují pouze v neměnné podobě. Další možností je spolu se substantivem přejmout úplně nebo částečně i jeho původní deklinaci ze zdrojového jazyka (*source language*), nebo integrovat výpůjčku způsobem specifickým právě pro přejatá slova. Tyto integrační strategie se objevují jak samostatně, tak v různých kombinacích. (Matras, 2009, s. 172).

Otázka motivů přejímání z jiných jazyků je součástí problematiky jazykového kontaktu jako takového. Je třeba rozlišit, jaké situace jazykového kontaktu k přejímání vedou.

Bilingvní mluvčí coby nositel jazykového kontaktu se může ocitnout ve dvou situacích. Jeho dominantní jazyk je jazykem přijímajícím, podléhá tedy kontaktové změně, což vede k přejímání (též *recipient language agentivity*). Mluvčí si udržuje stabilnější prvky svého dominantního, přijímajícího jazyka, tedy fonologii a gramatiku, a z nedominantního zdrojového jazyka přejímá primárně lexikum, které je méně stabilním jazykovým materiálem a je náchylnější ke změně. Přejímání zpravidla koreluje s delším trváním jazykového kontaktu.

Druhá varianta jazykového kontaktu nastane, pokud je dominantním jazykem mluvčího jazyk zdrojový. V takovém případě dochází k impozici (*source language activity; shift*), kdy si mluvčí uchovává stabilnější jazykový materiál svého dominantního, zdrojového jazyka a tuto fonologii a gramatiku přenáší do nedominantního, přijímajícího jazyka.

Nestabilita lexika a jeho náchylnost ke změně je dána jeho relativně snadnou naučitelností (*learnability*) v porovnání s fonologií a gramatikou. Při přejímání dochází k inkorporaci cizích rysů do rodného jazyka, nejnázse se mluvčí naučí právě lexiku. Opačným případem je *language shift*, kdy mluvčí přecházejí k jinému jazyku. Opět se nejnázse učí lexikum, zatímco fonologie a gramatika je ovlivněna jejich původním jazykem. Tento druh jazykového kontaktu koreluje s krátkodobým kontaktem. (Boček, 2013, s. 21).

Poněkud specifickým případem přejímání je tzv. *extended mode of borrowing*, kdy kultivovaná, vzdělaná menšina mluvčích přijímajícího jazyka na základě prestiže či módy přejímá z cizího, propagovaného jazyka; často se jedná o rychlé, krátkodobé výpůjčky (Boček, 2013, s. 29).

V zásadě rozlišujeme dva druhy výpůjček: kulturní výpůjčky (*cultural borrowings*), které pojmenovávají nové objekty či koncepty a objevují se v jednom okamžiku, a vedle nich základní výpůjčky (*core borrowings*), které duplikují již existující slova a jsou výsledkem dlouhodobého jazykového kontaktu (Haspelmath). Zejména druhá skupina výpůjček velmi úzce souvisí se synonymií v jazyce – tedy se zdánlivě „neekonomickým“ chováním jazyka. Je porušena základní sémioticko-logická relace mezi formou a významem, tedy ideál, kdy jedna forma odpovídá jednomu významu (Čermák, 2010, s. 264). Výpůjčky, stejně jako synonyma, tak nabízejí široký výběr stylistických a expresivních prostředků jazykového vyjadřování. Výpůjčky mimo jiné umožňují i přímý odkaz na kontexty, které se s přejatým slovem pojí ve zdrojovém jazyce (Matras, 2009, s. 236).

Podobně jako jazykové výpůjčky jsou i synonyma nedílnou součástí slovní zásoby. Synonymie se týká všech slovních druhů i všech rovin jazykových významových jednotek

a jejich kombinací, objevuje se jak v *langue*, tak v *parole*. Synonymii lze označit jako sémantický, nehierarchický vztah mezi lexémy, konkrétně průnik v jejich sémantice (Čermák, 2010, s. 252). Jedná se o významovou podobnost mezi lexémy, jejím opakem je sémantická opozitnost nebo antonymie. Výpůjčky i synonyma jsou pro jazyk přirozené, ale nejsou systémovým rysem lexikonu. Synonymum k danému lexému je alespoň jedno formálně odlišné slovo stejného slovního druhu, které sdílí část jeho významu (Čermák, 2010, s. 263). Vzájemných synonym může být i více, pak tvoří synonymické řady, jejichž členové se liší mírou sdílení významu.

Synonyma vytvářejí, jak již bylo řečeno, v jazyce redundance, čímž umožňují variabilitu vyjádření. Jednotlivé synonymní lexémy se od sebe liší distribucí, respektive kolokabilitou, intenzí, což je logicky úplný výčet rysů. Tyto odlišnosti lze poměřit vzájemnou zaměnitelností synonym ve všech kontextech. Dalšími proměnnými jsou frekvence, pragmatika (evaluativnost) a motivovanost toho kterého lexému (Čermák, 2010, s. 266).

Ze své povahy jsou základní výpůjčky velmi častým zdrojem synonymických výrazů. Mnoho synonym pochází též z nářečních variant jazyka, neformální mluvy, argotu či dětské mluvy, vznikají eufemistická či naopak dysfemistická synonymická pojmenování. Povaha a vztah synonymních lexémů se v diachronním pohledu mohou do značné míry lišit, jelikož lexémy mohou pozbývat nebo naopak nabývat různých sémantických rysů a tím se blížit k jiným lexémům, nebo se jim vzdalovat (Čermák, 2010, s. 268).

1.2 Kontakty slovanské a rumunské jazykové komunity

Slovanské elementy spolu s prvky balkánského jazykového svazu přispěly zásadním způsobem k utvoření specifického charakteru rumunštiny, jímž se tento románský jazyk liší od ostatních jazyků ze stejné skupiny. Vliv slovanských jazyků¹ na rumunštinu je nejvýznamnější a nejintenzivnější, což je dáno zejména po staletí trvajícím společným osídlením, které bylo archeologicky doloženo (Hinrichs, 1999, s. 622).

Příchod slovanských kmenů na území osídlené romanizovaným obyvatelstvem na sever a jih od Dunaje se datuje do 6. a 7. století po Kristu (Giurescu, 1975, s. 179) (Rossetti, 1953, s. 15). Geografické rozvrstvení obyvatelstva bylo dáno způsobem života – Slované se usazovali zejména v nížinách a podél řek, zatímco romanizované obyvatelstvo se

¹ Tento vliv je datován již od epochy obecné slovanštiny, později se oddělily jednotlivé slovanské jazyky a jazykové skupiny, které ovlivňovaly rumunskou slovní zásobu různou měrou a v různých obdobích.

zdržovalo zpravidla v horském pásmu (Hinrichs, 1999, s. 622). To napovídá i toponymie na území dnešního Rumunska: nalezneme zde řeky *Oboga, Orjova, Bistrița, Sohodol, Cerna, Cernișoara, Racovița* či *Govora*, místní názvy *Cozia, Morunglav, Criva, Dâmbova, Crasna, Prigoria* nebo *Craiova*. S toponymy slovanského původu (ať již jde o názvy přímo slovanské, jako například *Crasna*, nebo rumunské odvozeniny ze slovanských pojmenování, např. *Cernătești*) se setkáme zejména v Oltenii, Muntenii, Dobrudži, Moldavsku a Bukovině (Rossetti, 1953, s. 17) (Giurescu, 1975, s. 180).

S příchodem a usazením Slovanů na území osídleném romanizovaným obyvatelstvem, které se na území Dácie udrželo i po rozpadu Římské říše, začala dlouhá a intenzivní fáze jazykového kontaktu a bilingvismu, který ovlivnil obě jazykové komunity (Mihăilă, 2002, s. 105).

Prvním slovem přejatým ze slovanských jazyků do rumunštiny (stejně jako do ostatních jazyků) byl nejspíš samotný název příchozích kmenů. Jejich vlastní pojmenování, *slověne*, se v dákorumunském dialektu objevuje ve formě *șchiau*, plurál *șchei*, v arumunském dialektu pak jako *scl'au*, ale také v albánštině ve tvaru *sqha* (Rossetti, 1953, s. 16). Toto označení v dnešní rumunštině nalezneme pouze v reliktech, konkrétně jako součást toponym (předměstí Brašova *Șcheii Brașovului*).

O rozšíření slovanského obyvatelstva na konci 7. století svědčí i pojmenování rumunských zemí latinským názvem *Sclavinia*, tedy „země Slovanů“ (Rossetti, 1953, s. 16).

Zásadní události, která měla vliv na jazykovou situaci na rumunském území, byl vznik prvního bulharského carství (681 – 1018). Ten s sebou přinesl feudální státní zřízení a zejména zavedení křesťanství podle východního ritu. V této době byl velmi silný jazykový kontakt mezi slovanštinou a protorumunštinou, neboť nedošlo ještě k oddělení balkánských dialektů od dákorumunských (Hinrichs, 1999, s. 624).

Rumunština jako samostatný, svébytný jazyk se tedy formovala pod intenzivním vlivem slovanštiny, a to jak v mluvené (praslovanština, jednotlivé slovanské dialekty), tak i v psané podobě (staroslověnština, církevní slovanština). Tento vliv, spolu s působením balkánského jazykového svazu, se odrazil jak ve fonetice, fonologii a lexiku, tak také v gramatické a syntaktické struktuře jazyka (Hinrichs, 1999, s. 623) (Rossetti, 1953, s. 19). Předpokládá se, že slovansko-rumunský bilingvismus v nejintenzivnější formě trval do 11. – 12. století (Mihăilă, 2002, s. 105); v psané podobě, jejímiž nositeli byli rumunští vzdělanci, kteří ovládali církevní slovanštinu a byli schopni v ní vytvářet texty, přetrvával tento jazykový kontakt až do 16. století. Jedná se o jednu z variant jazykového kontaktu

popsanou výše, a sice *recipient language agentivity*: rumunština je dominantním a zároveň přijímajícím jazykem bilingvních mluvčích, podléhá tedy kontaktové změně, resp. přejímání, a to zejména na úrovni lexika. Zároveň zde nalezneme i rysy impozice, kdy mluvčí dominantního zdrojového jazyka, tedy slovanštiny, přenášeli do rumunštiny rysy slovanské fonologie a gramatiky.

Tímto způsobem vznikl slovanský superstrát rumunštiny, kdy jazyk původního obyvatelstva byl překryt jazykem nově příchozího obyvatelstva a nově příchozí se naučili jazyk původních obyvatel a zároveň mu vtiskli charakteristické rysy (Rossetti, 1953, s. 20). Asimilace Slovanů mezi romanizované obyvatelstvo byla dlouhodobým procesem, trvala téměř pět set let, dokončena byla pravděpodobně koncem 11. století. Těsné soužití slovanského a románského obyvatelstva napovídá i povaha slovanských výpůjček v rumunštině: týkají se hospodářství, rodiny, každodenního života, lidského těla i duše.

Situace, kdy dominující jazykové společenství je asimilováno podrobeným obyvatelstvem, není ve středověké Evropě nijak neobvyklá. Podobně byla v Anglii v 11. století úředním jazykem francouzština, která později ustoupila anglickým dialektům, stejně jako Bulhaři, kteří tvořili politicky dominantní element, byli asimilováni Slovaný (Giurescu, 1975, s. 188).

Slovanské výpůjčky můžeme rozdělit podle několika hledisek, jedno z nich je chronologické. Vodítkem pro určení epochy, z níž výpůjčka pochází, je hláskoslovná podoba, v jaké byl daný lexém do rumunštiny (resp. protorumunštiny) přejat (Rossetti, 1953, s. 37).

Lze tedy vydělit praslovanskou vrstvu slovanských výpůjček (Hinrichs, 1999, s. 624), respektive epochu nejstarších rumunsko-slovanských kontaktů (Mihăilă, 2002, s. 107). Jedná se o slova přejatá před definitivním usídlením Slovanů v Dácii a Moesii, tedy do 7. století, jejichž fonologická podoba odpovídá praslovanskému hláskosloví. Takovým příkladem hláskoslovných změn, k nimž došlo ve slovanštině až po přejetí daných lexémů, je metateze likvid (*daltă*) a zánik nasality vokálů (*muncă*). V rumunštině je reflektován stav jazyka před těmito změnami.

Kromě zmíněného přejatého jména samotných Slovanů ve formě *șchiau*, *șchei* jsou do nejstarší vrstvy výpůjček řazeny lexémy *jupân*, *stapân*, *stănă*, *smântână*, *măgură*, *mătuță*; spornější je původ lexémů, u nichž ještě není reflexe metateze likvid, která proběhla v praslovanštině: *baltă*, *daltă*, *gard*. Specifickou otázkou zůstává původ číslovky *o sută* –

je možné, že je přejata ze slovanských jazyků, avšak stejně tak se může jednat o starší, indoevropský substrát, který sahá až do íránštiny (Hinrichs, 1999, s. 624).

Dalším kritériem pro určení nejstarších slovanských výpůjček může být jejich geografické rozšíření: nejstarší výpůjčky slovanského původu jsou rozšířeny po celém dákorumunském území, nezdá se vyskytují v téže formě a s tímž významem i v arumunském, meglenorumunském a istrorumunském dialektu, což svědčí o jejich přejetí ještě před rozdělením jednotlivých rumunských dialektů (Mihăilă, 2002, s. 109) (Rossetti, 1953, s. 36).

V období bilingvního soužití slovanského a rumunského jazykového společenství mezi 6. a 9. stoletím byla přejata velmi široká obecně slovanská vrstva výpůjček. Ta se již týkala všech slovních druhů, jedná se zpravidla o slova přejatá z mluvené varianty slovanského jazyka. Tomu odpovídají i sémantické okruhy, jichž se výpůjčky týkají: zemědělství, rostliny, zvířectvo, příroda, sociální život či vnitřní svět člověka (Hinrichs, 1999, s. 625).

Spolu s christianizací rumunských zemí a nastolením církevní hierarchie vznikla důležitá vrstva kulturních výpůjček z církevní slovanštiny. To implikuje, že tyto výpůjčky pocházejí zpravidla z psané varianty, tedy z kulturního jazyka, jímž byla po dlouhou dobu právě církevní slovanština. Přejaté pojmy souvisí s církevním uspořádáním, často jde o sekundární výpůjčky z řečtiny; nalezneme zde i abstraktní pojmy.

Slovanský jazyk, zavedený od konce 9. století do církevní správy v rumunských zemích, nebyl mrtvým a cizím jazykem, ale naopak živou a užívanou řečí vládnoucí vrstvy. Na stáří užívání slovanského jazyka v církvi ukazuje fakt, že po asimilaci Slovanů na území severně od Dunaje přetrvalo používání slovanštiny nejen na jih a východ od Karpat, ale i v Transylvánii, která byla později pod uherskou nadvládou, a tedy v latinském ritu.

Kromě církevních sfér byla slovanština i jazykem státní správy. Ve Valašsku a Moldavsku byla oficiálním jazykem až do 17. století. Ačkoli Sedmihradsko nebylo pod rumunskou vládou a jazykem jeho státní správy byla latina, byl to právě slovanský jazyk, jímž se zde psaly oficiální dokumenty (jak napovídá i jejich název slovanského původu – *pisanie*), a to téměř stejně dlouho jako v rumunských knížectvích (Giurescu, 1975, s. 186).

Slovanština byla jazykem institucionálním, což napovídá povahu výpůjček, které pocházejí z tohoto období. Jedná se často o slova spojená s administrativou jak církevní, tak státní. Z toho lze odvodit i pozdější osud části těchto výpůjček ve slovní zásobě rumunštiny – se zánikem daných institucí se i jejich pojmenování vytratilo z aktivní slovní zásoby a přesunulo se do oblasti historismů.

Zde se dostáváme k sociolingvistickému hledisku, na jehož základě byla bilingvní situace v rumunských zemích uspořádána. Sféra užívání rumunského jazyka byla velmi dlouho, konkrétně do roku 1521, kdy je datován první rumunsky psaný dokument, omezena pouze na orální kontakt, zatímco kontakt písemný probíhal ve slovanském jazyce, který byl vnímán jako prestižní. Písmo, jehož bylo užíváno i později pro zápis rumunštiny, a to až do druhé poloviny 19. století, byla cyrilice.

Od poloviny 16. století se tedy začíná datovat historie psaného rumunského jazyka, který, stejně jako jeho orální varianta (*limba vorbită, limba populară*), byl v kontaktu s psanou a mluvenou slovanštinou.

Vývoj spisovného rumunského jazyka je ohraničen několika významnými mezníky (Bejan, 2009, s. 9). V zásadě jej lze rozdělit na období mezi lety 1532 a 1780 – staré období (*epoca veche*) a na moderní období po tomto roce (*epoca modernă*).

Během starého období se formovaly a postupně konsolidovaly jednotlivé regionální variety spisovné rumunštiny, proběhlo sjednocení spisovné rumunštiny. V této době se rumunské psané texty omezovaly v zásadě pouze na překlady náboženských textů (např. *Textele maramureșene*) ze slovanštiny nebo maďarštiny – zejména na západě území – a jednotlivé dokumenty nebo dopisy. Jazyk překladů je velmi silně ovlivněn jazykem originálu, zatímco jazyk, jímž jsou psány dopisy či dokumenty, se blíží mluvené rumunštině. Slavismy, které se objevovaly v překladech, byly velmi knižního charakteru a často neměly žádný odraz v mluveném jazyce či „autochtonní“ psané rumunštině, vyskytovaly se právě jen v těchto překladech: *besădui, nădăi, profeți, vlasti*.

Vidíme, že kontakt mezi slovanštinou a rumunštinou po asimilaci slovansky mluvícího obyvatelstva, a tedy zániku bilingvního jazykového kontaktu (cca 11. – 12. století), se přesunul do sféry psaného jazyka, zejména překladů. Na úrovni mluveného jazyka byly v přirozeném kontaktu především pohraniční regiony, kde stále k jazykovému kontaktu a přejímání docházelo, avšak s menší intenzitou i menším dopadem na rumunský jazyk jako celek.

Roku 1780 vyšla ve Vídni první gramatika rumunského jazyka – *Elementa linguae dacoromanae sive valachicae* Samuila Micu-Claina, představitele Sedmihradské školy. Právě do Sedmihradska se přesunulo těžiště jazykového vývoje a zejména teoretického poznání jazyka, což přispělo k proměně jeho charakteru. Sedmihradsko, na rozdíl od rumunských knížectví, bylo pod uherskou správou, a z toho důvodu byli učenci ze Sedmihradské školy v kontaktu s latinskou a západoevropskou intelektuální tradicí. Během 18. a zejména 19.

století se vystřídalo několik velmi silných, avšak většinou časově omezených vlivů na spisovnou rumunštinu, které velmi těsně souvisely s kulturním a politickým vývojem daného území.

Prvním a nejvýznamnějším z nich byl důraz na románský původ a latinitu rumunského jazyka. Rozvinul se v prostředí Sedmihradské školy, jejímž osvícenským potřebám nestačila soudobá rumunská slovní zásoba. Začali ji proto, v souladu s tezí o latinitě rumunštiny, obohacovat neologismy zejména z francouzštiny a jiných románských jazyků včetně latiny. V některých případech (později kritizovaných – např. T. Maiorescu ve stati *Neologisme* z roku 1881) vedla tato tendence k purismu a snaze „očistit“ rumunskou zásobu od slov slovanského původu.

Nejkonkrétnější doklad de-slavizace a latinizace rumunštiny byla snaha o změnu písma, jímž byla rumunština zaznamenávána. První rumunskou knihou vytištěnou v latince byla *Carte de rogacioni pentru evlavia homului chrestian* (Vídeň, 1779). Jejím autorem byl výše zmíněný Samuil Micu-Clain, který do ní zakomponoval první návrh pravopisných pravidel rumunštiny v latince. Oficiálně však byla latinka zavedena až v 60. letech 19. století.

Další, o poznání nestálější jazykový vliv provázal nastolení fanariotského režimu v letech 1711 – 1821. V této době se prestižním jazykem vládnoucích vrstev stala řečtina, která ovlivnila na relativně krátkou dobu rumunštinu vyšších sociálních vrstev a slovní zásobu spojenou s administrativou; do jazyka se tak dostaly novořecké neologismy – *alfavită, dascăl, spudu, vivlion* (Bejan, 2009, s. 21).

Podobnou povahu jako řecký vliv měla i vrstva rusismů, které se do rumunštiny dostaly během ruské správy mezi lety 1831 – 1859. V tomto případě se jedná zejména o slovní zásobu spojenou s institucemi (*otcup, spravcă*) a vojenská terminologie (*maior, cazarmă, cazon*). Většina těchto výpůjček byla odsunuta na naprostou periferii jazyka se změnou historicko-spoločenských okolností.

2 Substantivní výpůjčky

Substantivní výpůjčky v rumunštině můžeme rozdělit podle sémantických kritérií do pěti základních kategorií: člověk, příroda, objekty, abstraktní pojmy a církevní terminologie.

V kategorii „člověk“ dále rozlišujeme pojmy týkající se částí těla, pocitů a sociálních rolí. Kategorii „příroda“ můžeme rozdělit na podkategorie rostliny, zvířata a části zvířat. Do

kategorie „objekty“ spadají pojmy týkající se předmětů denní potřeby, stavitelství a zemědělství a pojmenování jídla.

Pro každou z uvedených kategorií představíme výpůjčky ze slovanských jazyků a jejich synonyma. Dané pojmy jsou opatřeny komentáři týkajícími se jejich původu, diatopického, diastratického a stylistického zařazení v lexiku rumunštiny, lexikální deriváty z daného základu, ustálená slovní spojení a sféry užití jednotlivých lexikálních jednotek.

2.1 Člověk

Části těla

- *obraz*

synonyma: *chip, condiție, față, figură, individ, ins, om, persoană, personaj, portret, poziție, situație, stare* (Sin)²

Substantivum *obraz* má v rumunštině, podobně jako v češtině, dva významy. Znamená jak celý obličej (tvář), tak i tvář jako součást obličeje (líce). Jak je zřejmé ze synonymické řady, má i značné množství přenesených významů. Z uvedené synonymické řady je pouze lexém *obraz* slovanského původu. Je součástí značného množství ustálených slovních spojení, což naznačuje, že je součástí starší vrstvy výpůjček slovanského původu v rumunštině. Výkladový slovník (DEX) uvádí následující frazémy: *A avea ~ subțire a fi fin, sensibil. A fi gros de ~ a fi nesimțit, obraznic. A-i plesni (sau a-i crăpa) cuiva ~zul de rușine a se simți extrem de jenat. (A fi) fără (de) ~ (a fi) lipsit de rușine; obraznic. A-și pune ~zul (pentru) cineva a răspunde cu onoare proprie pentru faptele sau pentru comportarea cuiva. A da cuiva în ~ a reprobă purtarea cuiva fățiș. A trage cu ~zul a păți o rușine. A (mai) avea încă ~ a (mai) îndrăzni; a cuteza. Cu ce ~? Cum de mai îndrăznește?* pro význam *tvář, líce*. Ve významu *obličej* se lexém *obraz* objevuje v následujících slovních spojeních: *A(-și) scoate ~ul în lume a ieși în public. 2) fig. Prestigiu al unei persoane; autoritate. * ~ul subțire cu cheltuială se ține pretențiile de lux cer cheltuială.*

Lexém *obraz*, jak ukazují i další synonyma z jiného konce sémantického pole, zahrnuje i význam sociální role, pozice, situace. V tomto významu jej nalezneme např. ve frazémech *A fi (sau a nu fi) de ~ul cuiva a fi (sau a nu fi) pe potriva cuiva. A căuta cuiva la ~ a ține seama de condiția cuiva.*

² Není-li uvedeno jinak, jsou synonymické řady převzaty z uvedeného slovníku synonym.

Od substantiva *obraz* nalezneme deriváty³ v jiných slovních druzích, např. adjektivum *obraznic*. Zde došlo k posunu významu, vidíme, že Şăineanu (Şăi) roku 1929 uvádí definici *obraznic* – *care n'are obraz sau ruşine*. Podobně tento lexém definuje Scriban (Scri) roku 1939: *obraznic* (*bg. bez-obráznik, adică „fără obraz”, contaminat de omráznic, om scîrbos, omráz, gîlcevitor; rus. bez-o-bráznyĭ, necuviincios. V.omîrzesc*). *Care n'are obraz, gros de obraz, neruşinat, impertinent, insolent, arogant. Neastîmpărat, zburdalnic: copii obraznici. Prov. Obraznicu mănîncă praznicu, e bine uneori să nu fi modest*. V současných slovnících se však objevuje pouze ve významu *Lipsit de respect, de ruşine; neruşinat, impertinent, insolent, arogant; (cu sens atenuat) neascultător, neastîmpărat*. (DEX), a to i v substantivizované podobě. Ztrácí se tedy jasná spojitost s původním lexémem slovanského původu.

Dalším odvozeným lexémem je sloveso *obrazui* - *A reprezenta, a înfăţişa pe cineva sau ceva; a schiţa*. (DEX), které se vrací ke konkrétnímu významu slova *obraz*.

V dané synonymické řadě zahrnuje lexém slovanského původu nejširší sémantické pole, jak je vidět i z jeho hojného použití ve frazémeh a ustálených slovních spojeníh. Je často užíván v přeneseném významu. Ostatní lexémy ze synonymické řady zastupují jednotlivé, zpravidla konkrétní významy. Právě svou mnohoznačností a metaforičností je lexém *obraz* v současné rumunštině vnímán jako výraz knižní.

- *trup*

synonyma: *corp, materie, pat, substanţă*

Konkrétní význam této slovanské výpůjčky se v zásadě shoduje s významem ve slovanských jazycích: *trup, tělo*. Další významy tohoto lexému nalezneme podobně i ve slovanských jazycích, může znamenat *torso, mrtvé tělo*. V přeneseném významu může označovat hlavní, zásadní část nějakého objektu.

Z dané synonymické řady není žádný další lexém slovanského původu. Podobně jako v případě lexému *obraz* došlo i u synonym slova *trup* k rozdělení jeho relativně širokého sémantického pole mezi synonyma se specializovanějším významem.

Právě širší sémantické pole umožňuje použití substantiva *trup* v ustálených slovních spojeníh v různých významech, například *A fi (cu) ~ şî suflet (cu cineva) - a fi strâns*

³ Není-li uvedeno jinak, jsou deriváty čerpány z výkladového slovníku (Academia Româna, Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan", 2012).

legat de cineva; a avea aspirații comune cu cineva. (A fi) ~ din ~ul cuiva a) a se trage din cineva; b) a intra în componența unui tot ;~ neînsuflețit- cadavru. A trece (sau a călca) peste ~ul cuiva a merge spre un scop, folosind orice mijloace (DEX).

Ciorănescu (DER) uvádí následující deriváty: *trupesc*, adj. (corporal); *trupește*, adv. (corporal); *trupeș*, adj. (corporal); *trupeșie*, (corporală); *trupean*, adj. (corporal); *trupos*, adj. (corporal); *trupoșie*, s. f. (corporală); *întrupa*, vb. (a încarna; a personifica). Novější slovníky (DEX) již neuvádějí lexémy *trupos* a *trupean*. Jak je zřejmé, slova odvozená od základu *trup* se pojí s jeho prvotním konkrétním významem, znamenají tělesnost či tělnatost. Jsou definovány pomocí derivátů lexému *corp*, který zahrnuje právě tuto část sémantického pole lexému *trup*.

- *gleznă*

synonymum: *oul-piciorului*

Lexém *gleznă* je příkladem výpůjčky ze slovanštiny, která se stala součástí základní slovní zásoby, má tudíž minimum synonym. Uvedený synonymický výraz (Sin) je hovorovým označením. V dostupných slovnících nejsou uváděny ani žádné ustálené fráze pojící se s daným lexémem. Z těchto skutečností můžeme usuzovat, že jde o slovo přejaté ve velmi rané fázi jazykového kontaktu, které se stalo součástí nejnuitnější slovní zásoby rumunštiny.

- *glavă*

synonyma: *cap, capitol, căpățână, craniu, cutie craniană, hârcă, scăfârlie, tigvă, țeastă, devlă*

Slovo *glavă* i většina jeho synonym patří k expresivní vrstvě slovní zásoby. Na jedné straně mezi jeho synonymy nalezneme neutrální až technické lexémy označující lebku, hlavu, případně kapitolu (*cap, capitol, cutie craniană*), na straně druhé jak lexém *glavă*, tak i další jeho synonyma jsou pejorativně zbarvená, často se jedná o hovorové, lidové výrazy. V synonymické řadě se objevují další lexémy slovanského původu, a to *tigvă, hârcă* a *devlă*. Jejich význam je v zásadě totožný – palice, velká lebka, lebka zvířete, případně také tykev.

Lexém *glavă* se nachází pouze ve starších slovnících (Scri) (Șăi) (DER), z čehož můžeme usuzovat, že ve slovní zásobě současné rumunštiny již není aktuální.

Ve starších slovnících nalezneme i několik málo derivátů: *glaviznă* (Scri) (DEX) ve významu *kapitola knihy* a *glăvățînă* (Scri), která vznikla nejspíše kontaminací tvarů *glavă* a *căpățână* a má totožný význam.

V dostupných slovnících nejsou uvedeny žádné frazémy se slovem *glavă*.

Vnitřní svět člověka

- *zavistie*

synonyma: *invidie, pizmă, gelozie, ură, dușmănie, zavistnicie, intrigă, discordie, ceartă*

Slova vztahující se k prožívání člověka mají ze své podstaty velké množství synonym. Jedná se o synonyma označující různou míru či intenzitu prožívání daného pocitu nebo jeho popis s různým stylovým zabarvením. Slova z uvedeného sémantického okruhu označují pocity od závisti (*invidie, pizmă, gelozie*) přes neshody (*discordie, ceartă*), zlou vůli (*intrigă*) až k nenávisti (*ură, dușmanie*), jejich význam se vždy v jistých ohledech liší.

Mezi synonymy slova *zavistie* nalezneme několik dalších lexémů slovanského původu: *pizmă, ciudă, zavistnicie*.

Lexém *zavistie* je již ve slovníku z roku 1958 (DLRM) označen jako zastaralý a archaický. Podobně jej charakterizují i soudobé slovníky, je uváděn jako výraz regionální (Academia Română I. d.-A., 2005), zastaralý a lidový (DEX).

Podobně jsou stylisticky zařazena i odvozená slova *zavistios, zavistnic, zavistnicie, zavistui* (DER).

Slovníky neuvádějí žádné frazémy a ustálená slovní spojení s lexémem *zavistie*.

- *mândrie*

synonyma: *semeție, fală, onoare, îngâmfare; frumusețe, înțelepciune, mândrețe, splendoare, strălucire*

Význam lexému *mândrie* prošel v rumunštině značným vývojem, což svědčí o starobylosti této slovanské výpůjčky. Původní význam a význam pozdější se od sebe liší natolik, že tento lexém má dvě paralelní synonymické řady, z nichž každá souvisí s jedním z jeho významů. Starší význam, který souvisí se slovanskou etymologií lexému, odkazuje ke kladným vlastnostem a pocitům, jako je moudrost (odtud také původ slova *mândrie*), krása, dobrota (*înțelepciune, mândrețe, splendoare, strălucire*).

Tento význam ve svých slovnících zmiňují Şăineanu (Şăi) a Scriban (Scri) s poznámkou, že jde o starý význam tohoto slova.

Marginální, avšak dosud používaný význam tohoto lexému je i *krása*, nebo též hypokoristické označení přítelkyně (*mândra*).

V současné slovní zásobě je tento lexém vnímán výhradně v druhém významu – hrdost, pýcha, nadutost (*semeție, fală, onoare, îngâmfare*)(DEX), a to jak v pozitivním, tak i v negativním smyslu.

Mezi synonymy je jeden lexém slovanského původu, *fală*, který pochází ze slova *hvala* (DEX).

Derivátem lexému *mândrie* je mimo jiné jedno z jeho synonym, *mândrețe*. Stejně jako ostatní odvozená slova *mândraie, mândră, mândreață, mândrenie, mândreță, mândroste, mândrulenie, mândrulică, mândruliță, mândruț* se vztahuje ke staršímu významu daného lexému. Výjimkou je adjektivum *mândru*, které zahrnuje i novější význam *pyšný, nadutý*.

- *jale*

synonyma: *dezolare, jelianie, tângă, jalet, tristete*

Většina synonym lexému *jale* je také slovanského původu (*jelianie, tângă, jalet*), dvě z nich pocházejí ze stejného slovního základu, tedy slovanského *žal*. Na rozdíl od ostatních jsou lexémy slovanského původu vnímány jako kolokviální, lidové nebo regionální výrazy. Své místo mají i v poetické vrstvě rumunštiny.

Slovníky uvádějí několik ustálených slovních spojení, např. *Om plin de ~*, *Cântec de ~*, *~ exprimată de o doină* (Sin).

Kromě derivátů zmíněných mezi synonymy nalezneme ještě u Scribana (Scri) a ve slovníku archaismů a regionalismů (DAR) lexém *jaloste*.

- *voie*

synonyma: *încuviințare, autorizație, îngăduință, permisiune, putere, dispoziție, toane, duși, voință*

Lexém *voie* tvoří součást velkého množství frazémů a ustálených slovních spojení. Jeho sémantické pole zahrnuje dílčí významy jeho synonym, znamená jak povolení, svolení (*încuviințare, autorizație, îngăduință, permisiune*), tak také možnost, vůli, záměr či úmysl (*putere, dispoziție, toane, duși*). Výkladový slovník rumunštiny (DEX)

uvádí následující: *Fără (de) ~ inconștient; fără intenție. Peste voia cuiva fără vrerea cuiva. De ~, de nevoie (sau cu ~, fără ~) vrând-nevrând. După ~ la dorință. În (sau la) ~ (sau în toată voia) fără a fi stingherit de ceva sau de cineva. A-i face cuiva pe ~ (sau a face pe voia cuiva) a face așa cum vrea cineva. A-i fi cuiva pe ~ (sau a fi pe voia cuiva) a-i fi cuiva pe plac. A împlini voia (sau voile) cuiva a îndeplini dorința cuiva. A se lăsa (sau a umbla, a merge) în voia cuiva (sau a ceva) a face după placul cuiva. A fi la voia cuiva a fi la dispoziția cuiva. A-și face (sau a face cuiva) ~ bună a se înveseli sau a înveseli pe cineva. A cere ~. A da ~. Cu voia cuiva cu consimțământul cuiva.*

Z výše uvedeného je zřejmé, že tento lexém slovanského původu je nedílnou součástí základní rumunské slovní zásoby. O jeho raném přejetí svědčí šíře jeho významů i významový rozptyl jeho synonym.

Deriváty slova *voie* také odkazují k jeho různým významům. Etymologicky nejstarší je význam *vůle*, který nesou lexémy *voință, voire*. K významovému posunu již došlo u derivátu *voit*, tedy *záměrně, schválně*. Význam záměru, přání nalezneme i u slova *voitor*. V jiné části sémantického pole se pohybují deriváty *voios, voioșie*. Odkazují k dobré vůli, znamenají radost, veselí a dobrou náladu (DEX).

- *vrajbă*

synonyma: *dușmănie, ură, vrăjmășie, dezbinare, zăzanie, ceartă, neînțelegere, ostilitate*

Podobně jako ostatní substantiva označující pocity má i slovo *vrajbă* celou řadu synonym, která se liší stylistickými nuancemi, expresivitou, četností užití či významovým odstínem. Kromě derivátu *vrăjmășie* jsou všechna ostatní synonyma neslovanského původu.

Mezi další slova odvozená z téhož základu patří slovesa *vrăjbi* a *învrăjbi*, slovesná substantiva *învrăjbire* a *vrăjbie* a adjektivum *învrăjbit*, všechny s týmž významem.

Výkladový slovník (DEX) uvádí dvě ustálená slovní spojení: *A fi în ~ cu cineva* a *fi în relații rele cu cineva*; a *fi certat cu cineva*. *A semăna (sau a băga) ~* a răsپândi *dușmănie*.

Scriban (Scri) uvádí nářeční variantu ze západního Valašska ve formě *vrajmă*.

V současné rumunštině působí toto substantivum poeticky, knižně a zastarale, častěji jsou užívána jeho synonyma.

- *silă*

synonyma: *dezgust, scârbă, neplăcere, repulsie, aversiune; constrângere, forță, silnicie, violență, servitute, sălăbărie, nevoie, potrivnicie, silință, silnicire, strânsoare, presiune; abuz, armată, batjocorire, duium, exces, forță, grămadă, minune, miracol, mulțime, necinstire, oaste, oștire, potop, puhoi, putere, puzderie, samavolnicie, silnicie, siluire, sumedenie, trupe, viol, violare*

Jak je zřejmé z uvedeného množství synonym, význam substantiva *silă* prodělal v rumunštině dlouhý a bouřlivý vývoj.

Șăineanu (Șăi) uvádí na prvním místě význam *armáda, ozbrojené síly*, na druhém pak *síla, moc* a na třetím *znechucení, odpor, averze*. O deset let později (Scri) je již význam *armáda* zmiňován jako zastaralý, na první místo se posunul význam *síla, moc*, na třetím místě zůstává význam *znechucení, odpor*.

V etymologickém slovníku (DER) kromě výše uvedených významů najdeme slovo *silă* ve smyslu *zázrak, div*, který je uváděn jako zastaralý.

Nejmarkantnější posun významu vidíme ve srovnání se soudobými výkladovými slovníky (DEX), které na prvním místě uvádějí význam *znechucení, odpor, averze*, na druhém pak *násilí, donucení, nátlak*, a to především v ustálených frázích, zatímco původní význam *síla, moc* je zmíněn coby zastaralý, nebo není uveden vůbec. Kromě toho je ještě uváděn význam *násilí, znásilnění*.

Avšak ani tento výčet možných významů lexému *silă* není úplný, jak je vidět z uvedených synonym (Sin). Slovo *silă* tak může být synonymem pro něco, co překračuje meze či zákon (*abuz, exces*), pro velké množství či hromadu (*duium, grămadă, mulțime, puzderie, sumedenie*), záplavy (*potop, puhoi*), armádu či vojenský útvar (*armată, oaste, oștire, trupe*), zázrak (*minune, miracol*), zneuctění či znásilnění (*batjocorire, necinstire, siluire, viol, violare*) nebo svévoli (*samavolnicie, silnicie*).

Frazémy, v nichž se tento lexém vyskytuje, se týkají zejména významu *udělat něco z donucení, násilím*: *În (sau, rar, cu, înv. de) silă = fără tragere de inimă, fără interes, fără plăcere; din obligație. Cu (de-a) sila ori în (sau de, cu) silă = fără voie, în mod forțat. De silă, de milă = fiind obligat sau nevoit să..., vrând-nevrând; de voie, de nevoie. A face (cuiva) silă = a sili, a forța (pe cineva). A-și face silă = a-și da mare osteneală, a se strădui (DEX).*

Velké množství z uvedených významů slova *silă* je regionální, zastaralé nebo velmi knižní.

Některá ze synonym, konkrétně *silnicie*, *siluire*, *silință*, *silnicire*, jsou deriváty lexému *silă*. K těm patří i adjektivum *silnic*, slovesa *sili*, *silui*, *silnici* a adverbia *siluit*, *siluitor*.

- *necaz*

synonyma: *măhnire*, *neplăcere*, *supărare*, *price*, *săblaznă*, *scădere*, *siclet*, *păs*, *supărare*, *încercare*, *greutate*, *încercare*, *nevoie*, *suferință*, *vicisitudine*, *ispită*, *belea*, *bucluc*, *dandana*, *încurcătură*, *năpastă*, *neajuns*, *nemuțumire*, *nenorocire*, *neplăcere*, *nevoie*, *pacoste*, *pocinog*, *rău*, *supărare*, *poznă*, *răutate*, *alagea*, *daraveră*, *păcat*, *ponos*, *potcă*, *poticală*, *zăduf*, *nacafa*, *nagodă*, *dănănaie*, *încurcală*, *năzbăcă*, *năzdrăvănie*, *păcostenie*, *șugă*, *șugubină*, *toroapă*, *bacală*, *bai*, *bedă*, *chichion*, *cotoarbă*, *dabilă*, *nesosință*, *nevoiață*, *patimă*, *satara*, *stenahorie*. *nervozitate*, *invidie*
Lexém *necaz* zahrnuje velmi široké sémantické pole, může znamenat neštěstí, neblahou událost, utrpení či nepříjemnost, skryté nepřátelství. Je proto součástí velmi široké řady synonym, z nichž je velké množství slovanského původu, a to následující: *price*, *săblaznă*, *ispită*, *năpastă*, *nevoie*, *pacoste*, *pocinog*, *ponos*, *potcă*, *poticală*, *zăduf*, *nagodă*, *năzdrăvănie*, *păcostenie*, *șugă*, *șugubină*, *toroapă*, *bedă*, *nevoiață*. Většinou se jedná o výrazy zastaralé, archaické, regionální a velmi řídké užívané.

Ve starších slovnících (Scri) se objevuje ve formě *năcaz*.

Vyskytuje se v ustálených slovních spojeních a frazémeh, výkladový slovník (DEX) uvádí tyto: *Ce ~! - ce supărare! La ~ - a) în momente de supărare; b) într-un moment critic. A trage multe ~uri - a avea de suportat multe suferințe. De ~ - de ciudă. Mai mare ~ul! se spune, când cineva ratează o ocazie sigură. A muri (sau a crăpa) de ~ - a nu mai putea de ciudă. A avea ~ pe cineva - a) a nutri dușmănie nemărturisită împotriva cuiva; b) a fi supărat pe cineva. A face haz de ~ - a simula voia bună pentru a-și ascunde amărăciunea; ve slovníku synonym (Sin) najdeme ještě slovní spojení *Multe ~uri a avut de îndurat*, *Și-a spus pe îndelete ~*, *A trecut prin multe ~uri*, *Ce ~ a căzut pe el!*.*

Derivátem ze stejného základu je sloveso *necăji*, řídké užívané substantivum *necăjeală*, adjektivum *necăjicios*, substantivum *necăjire*, adjektivum *necăjit*, *necăjitor* a *necăjos*.

- *cinste*

synonyma: *corectitudine, incoruptibilitate, integritate, lealitate, onestitate, probitate, onorabilitate, onestitate, onestie, curățenie, curăție, sinceritate, franchețe, lealitate, loialitate, sadacat, virginitate, credință, devotament, fidelitate, statornicie, lealitate, loialitate, priință, apreciere, glorie, favoare, onoare, privilegiu, hatâr, pompă; atenție, cadou, dar, surpriză.*

Význam lexému *cinste* zahrnuje jak lidskou vlastnost – čest, úctu, čestnost, počestnost – tak také konkrétní vyjádření úcty ve formě daru, pozornosti. Proto zde najdeme dvě synonymické řady, jednu pro každý z uvedených významů.

Mezi synonymy prvního, abstraktního významu najdeme jeden lexém slovanského původu, zastaralý a regionální výraz *priință*. Slovanský původ má i slovo *dar*, které je synonymem pro druhý význam lexému *cinste*.

O tom, že tento lexém je v rumunské slovní zásobě dlouho ukotven, svědčí celá řada frazémů: *E de o ~ ireproșabilă. Cu ~ - a) așa cum se cuvine; b) în mod conștiincios. A trăi cu ~ - a) a trăi fiind stimat; b) a trăi cinstit. A da ~ea pe rușine - a-și pierde reputația; a se compromite. ~ și slavă - formulă folosită pentru a sublinia stima deosebită de care se bucură cineva sau ceva. Pe ~ea mea!, pe cuvânt de ~ - formule folosite pentru a întări o afirmație. Cu ~ cu onoare. De ~ - care face cuiva onoare. În ~ea cuiva (sau a ceva) - în onoarea, spre lauda cuiva sau a ceva. A avea ~ea să... - a avea fericita ocazie. A-i face cuiva ~ - a face ca cineva să fie demn de respect, de laudă. A fost primit cu multă ~. A face ~ - a trata pe cineva (în semn de recunoștință) cu băatură (și cu mâncare) În ~ - în dar; drept plocon. Pe ~ - (făcut) conștiincios; excelent; după toate regulile. (DEX).*

I v současné rumunštině má slovo *cinste* své místo, najdeme je například v argotických výrazech (Argou) *a da cinstea pe rușine - a comite o faptă reprobabilă, a face cinste - a plăti consumația unei persoane invitate la restaurant, la cofetărie etc., pe cinste - excelent, grozav.*

Mezi odvozená slova patří archaické adjektivum *cinsteș*, sloveso *cinsti*, substantivum *cinstire* a adjektivum *cinstit*.

- *milă*

synonyma: *îndurare, ajutor, grație, har, îndurare, milostivire, milostenie, milcuire, milosârdie, miloste, milostivenie, milostivnicie, compătimire, bunăvoință, îngăduință, înțelegere, mărinimie, priință, musaadea, binefacere, pomană*

Lexém *milă* spadá jak do kategorie lidských vlastností, tak také mezi termíny spojené s církevním životem, proto i jeho synonyma zahrnují oba tyto významové rámce, tedy milost, milosrdenství a soucit, ale i milodar a boží milost.

Mnoho z nich patří zároveň k derivátům ze stejného slovního základu: *milostenie, milostivire, milcuire, milosârdie, miloste, milostivenie, milostivnicie*, najdeme zde i další lexémy slovanského původu – *priiņă, pomană*. Takto široká řada synonym souvisí právě s církevní terminologií, která byla slovanská.

O dlouhodobém kontaktu s rumunskou slovní zásobou svědčí i velké množství frazémů: *Fără (de) milă = crud, nemilos, neîndurător. De milă sau de mila cuiva = dintr-un sentiment de compătimire (față de cineva). De milă să nu... = de teamă ca nu cumva să... De silă, de milă sau de milă, de silă = vrând-nevrând; de voie, de nevoie. (A fi) vrednic de milă = (a se afla) într-o situație jalnică, (a fi) demn de compătimit. A-i plânge (cuiva) de milă = a fi cuprins de părere de rău pentru suferințele sau pentru starea cuiva. A face (cuiva) milă = a provoca compătimirea, a fi vrednic de plâns. A avea milă de... = a se purta cu grijă, cu menajamente față de cineva sau de ceva. (Ți-e) mai mare mila = a) se zice când cineva se află într-o stare demnă de compătimit; b) (cu valoare de superlativ) foarte tare (sau mult, dureros etc.). Fără milă de păcat = fără teama de a greși. A cere milă = a) a cerși; b) a cere îndurare, iertare. A nu avea (sau a nu afla) milă (unde va sau la cineva) = a nu găsi bunăvoință (unde va sau la cineva). Unde (sau pe ce) pune el mâna, pune și Dumnezeu mila, se spune despre acela căruia îi merg toate din plin. Dumnezeu (sau Domnul) să-și facă milă (de cineva sau cu cineva) = Dumnezeu să se îndure (de cineva). A lăsa (pe cineva) în mila Domnului = a lăsa (pe cineva) în voia sorții, a nu se mai interesa de el. Dumnezeu cu mila! = fie ce-o fi! cum o da Dumnezeu! Mila Domnului! = slavă Domnului! Prin (sau din, cu) mila lui Dumnezeu, formulă de introducere la scrierile vechi, în acte administrative etc. (DEX).*

Část uvedených frazémů patří v současnosti k běžnému jazyku (*nici de milă, nici de silă, nici de pilă, Dumnezeu cu mila*), v četných případech se však jedná o frazémy archaické a regionální, u některých je znát těsné spojení s církevní slovní zásobou.

Zatímco lexém *milă* je v současné rumunštině frekventovaný, deriváty *milostiv, milosârdie, milostivire* patří k archaické vrstvě slovní zásoby.

Kromě zmíněných derivátů se setkáme ještě s adjektivem *milostivnic* a slovesem *milostivi*.

- *nevoie*

synonyma: *cerință, trebuință, necesitate, treabă, lipsă, necesitățile, sărăcie, dificultate, încercare, necaz, amenințare, bir, constrângere, dare, epilepsie, forță, impozit, pericol, primejdie, silă, silnicie, tribut, violență*

Podobně jako u jiných lexémů, které fungují v rumunské slovní zásobě po dlouhou dobu, vyvinuly se i u slova *nevoie* dvě řady synonym, které souvisejí s různými oblastmi jeho sémantického pole.

Hlavní význam, v němž je tento lexém často používán i v současném jazyce, je *nutnost, potřeba*. Mezi synonymy tohoto významu nalezneme i slova slovanského původu: *trebuință, treabă*.

Paralelní synonymická řada odkazuje k méně běžnému významu, a to *nebezpečí, násilí, daně*, ale i *epilepsie*. I některá z těchto synonym jsou slovanského původu: *dare, primejdie, silă, silnicie*.

Vysokou frekvenci užívání lexému *nevoie* ukazuje jeho zastoupení v ustálených frázích: *La ~ (sau în caz de ~) - când trebuie ceva; la o adică. Fără nici o ~ - fără să fie necesar. (Nu) este ~ - (nu) trebuie. A avea (sau a fi) ~ - a fi necesar; a trebui. Mare ~! - puțin îmi pasă. Nu-i (sau n-are) ~ - nu e nimic; nu importă. La (vreme de) ~ - a) în caz de mare lipsă; b) la necaz; la nenorocire. A duce ~ de ceva - a nu avea ceva. A trăi în (mare) ~ - a trăi în (mare) sărăcie. A fi mâncat de ~ - a îndura multe lipsuri, necazuri. A-l paște pe cineva ~ia - a-l amenința pe cineva lipsurile, nenorocirea. A scăpa de (sau a ieși din) ~, a încăleca pe ~ - a scăpa de lipsuri, de griji, de necazuri; a ieși din sărăcie. ~ia îl învață pe om (sau ~ia te învață minte) - lipsurile și necazurile îl fac pe om să tragă învățăminte folositoare. A ajuta la ~. De ~ - forțat de îm-prejurări. De voie, de ~ - mai mult silit; vrând-nevrând. Cu (mare) ~ - cu (mare) greu. Ia, ~ia, încurcătură! La mare ~ - într-o situație extrem de grea; la mare cumpănă. A fi la (mare) ~ (sau a fi în ~ - a) a se pomeni într-o (mare) încurcătură; b) a fi (foarte) strâmtorat. A scoate pe cineva din ~ - a scăpa pe cineva dintr-o situație grea. A-și vedea (sau a-și căuta) de nevoi - a-și face lucrul de fiecare zi; a fi preocupat de propriile sale interese. A se ține ca ~ia de om - a urmări permanent și insistent pe cineva, cauzându-i neplăceri; a se ține scai de cineva. ~ia să-l știe. ~ mare - foarte frumos (sau foarte harnic). (DEX).*

Slovo *nevoie* je vnímáno jako neutrální, tvoří součást základní slovní zásoby rumunštiny.

Vzhledem k jeho rozšíření se v lexiku vyskytuje i mnoho slov odvozených: *anevoie, anevoință, anevoiros, nevoi, nevoiaș, nevoieși, nevoieșie, nevoințaș, nevoințat, nevoință, nevoințesc, nevoiros, nevoire, nevoit, nevoitor*, nicméně tento lexém má důležitější jazykovou funkci coby součást syntagmat, jeho deriváty nejsou příliš frekventované.

Sociální role

- *prieten*

synonyma: *amic, fârtat, ortac, libovnic, prietnic, soț, soție. amant, asociat, părtaș, tovarăș*

Význam lexému *prieten* v rumunštině je relativně jednoznačný, jeho nejpřesnějším synonymem je pozdější románská výpůjčka *amic*. Kromě ní nalezneme mezi synonymy různé regionální (*ortac*), hovorové (*fârtat*) či zastaralé (*libovnic, prietnic*) výrazy. Na okraji sémantického pole se pak pohybují lexémy *amant*, tedy přítel ve významu milenec, a *asociat, părtaș, tovarăș*, které odkazují k pracovnímu či jinak účelnému mezilidskému vztahu.

Relativně nově je slovo *prieten* užíváno ve významu *přítel/přítelkyně ve vztahu*.

Slovanská výpůjčka *prieten* zůstává v centru rumunské slovní zásoby, je vnímána jako neutrální a je velmi frekventovaná, všechna zmíněná synonyma jsou jen částečná, mají spíše význam *společník*.

Jelikož jde o lexém běžně užívaný, který má konkrétní význam, nacházíme jen málo ustálených slovních spojení, v nichž figuruje. Soudobé slovníky (DEX) uvádějí pouze frazém *~ vechi*.

Starší slovníky (Scri), (DER) uvádějí četné nářeční varianty lexému *prieten*: *priiaten, Mold. prietin, Trans. pretin, Olt. preten; în nord pretin*.

Stejně obvyklé jsou v rumunské slovní zásobě i deriváty tohoto lexému, femininum *prietenă*, adjektivum *prietenesc* či *prietenos*, adverbium *prietenește*, substantivum *prietenie*, sloveso *prieteni*.

- *rudă*

synonyma: *neam, rubedenie, rudenie, nemotenie, nat, nemenie, nemet, nemuşug, cimotie, băţ, categorie, clasă, coadă, culme, drug, familie, fel, gen, generaţie, minereu, neam, nuia, oişte, par, popor, populaţie, prăjină, proţap, seminţie, soi, specie, speţă, tip, vargă, varietate, viţă*

Kromě nejobvyklejšího významu – *rodina, příbuzenstvo* – má lexém *rudă* i další sémantické okruhy. Jedním z nich je abstraktnější význam *druh, typ, varianta*, druhým, poněkud vzdálenějším, je význam *prut, odnož, oj*. Mezi tyto tři sémantické okruhy se dělí i synonyma slova *rudă*.

K prvnímu významu patří zejména deriváty ze stejného slovního základu (*rudenie, rubedenie*), dále synonyma *neam, nemotenie, nat, nemenie, nemet, nemuşug, cimotie, seminţie, popor*. Na pomezí mezi konkrétním a abstraktním významem kolísají lexémy *familie, generaţie* a *populaţie*, abstraktnější význam je zastoupen lexikálními jednotkami *categorie, clasă, fel, gen, soi, specie, speţă, tip* a *varietate*.

Ostatní slova z uvedené synonymické řady odkazují k významu *prut, odnož, oddenek* (*drug, nuia, par, prăjină, proţap, viţă, vargă*), případně *oj, klacek* (*oişte, băţ*).

Mnohé z uvedených výrazů jsou regionalismy, případně archaismy.

Výkladový slovník uvádí slovní spojení s lexémem *rudă* – (*A avea*) *~e la Ierusalim - a fi în relaţii bune cu persoane care pot face protecţie; a avea proptele* (DEX).

Kromě výše zmíněných derivátů se v rumunštině běžně setkáme se slovesem *înruđi*, které je velmi frekventované, případně *rudi*, a od nich odvozeného adjektiva *înruđit*.

- *rob*

synonyma: *sclav, captiv, condamnat, deţinut, ocnaş, osândit, puşcăriaş*

Lexém *rob* patří k méně frekventovaným položkám rumunské slovní zásoby. V soudobých slovnících je jako jeho první význam uváděn význam historický, toto slovo bylo užíváno ve středověku v rumunských zemích k označení otroka či nevolníka. Tento význam nese i synonymum latinského původu *sclav*.

Starší slovníky (Şăi) (DER) uvádějí na prvním místě význam *zajatec, válečný zajatec*, kterému odpovídá synonymum *captiv*. S tímto významem souvisejí i další synonyma - *condamnat, puşcăriaş, deţinut, ocnaş, osândit*, tedy *vězeň*. Poslední dvě z uvedených jsou slovanského původu.

V prvním i druhém významu je slovo *rob* používáno velmi zřídka, nejsou uváděna žádná ustálená slovní spojení, tento lexém je historismus a patří k periférii rumunské

slovní zásoby. Nicméně na rozdíl od výše uvedených archaismů si tento výraz uchoval figurativní, metaforický význam, který je obecně srozumitelný i užívaný, např. v přirovnáních (*muncesc ca un rob, un rob al modei, rob al drogurilor*).

- *pribeag*

synonyma: *hoinar, refugiat, exilat, emigrant, străin, nemernic, venit, proidit, haiduc*

Lexém *pribeag* patří k literární poetické vrstvě rumunské slovní zásoby, hojně se vyskytoval v poezii zejména 19. století. Jeho význam zachycují totožně starší (Șăi), (Scri) i soudobé (DEX) slovníky, ale v současné rumunštině je vnímán coby archaický a expresivní, jako neutrální jsou vnímána jeho synonyma *străin* nebo *emigrant*. Synonymní výrazy slovanského původu *nemernic* a *proidit* jsou rovněž zastaralé.

Dalším synonymem slovanského původu je lexém *haiduc*, který však zastupuje užší část sémantického pole slova *pribeag*.

O někdejší frekventovanosti lexému *pribeag* svědčí značné množství odvozených slov – *pribegi, pribegie, pribegire, pribegit, pribegitor*.

Slovníky neuvádějí žádná ustálená slovní spojení s tímto lexémem.

- *voievod (vodă)*

synonyma: *domnitor, cap, căpetenie, comandant, conducător, mai-mare, șef*

Tento slavismus patří k historickým termínům, jedná se o středověký titul valašských a moldavských panovníků. Jeho synonyma odkazují zejména k označení vedoucí pozice a jsou v současném jazyce běžnější, jelikož neodkazují k historickému kontextu.

Nalezneme jen málo derivátů – *voievodal, voievodat*. Jedná se o historismus.

Scriban (Scri) uvádí ještě nářeční varianty *voevod* a řídce *voivod*.

V současné rumunštině se nicméně objevuje překvapivě často, jedná se o jakési „módní slovo“, které má navodit autentickou středověkou atmosféru, je zhusta užíváno např. ve spojeních typu *Vinul voievodului, Crama voievodului, Vin voievodal, Restaurant voievodal, Salonul voievodal* apod.

- *slugă*

synonyma: *servitor, om de serviciu, serv, slujitor, poslušnic, servitoare, slujnică, femeie de serviciu, servantă, jupâneasă, mariță, rânduș, servitor, argat, curtean, biris, celednic*

Lexém *slugă* je součástí široké synonymické řady, z níž většina termínů jsou již historismy, archaismy nebo výrazy knižní – *servitor, serv, slujitor, poslușnic, servanță, jupâneasă, mariță, curtean, biris, celednic*.

Nalezneme mezi nimi další slavismy, jako například *slujitor*, který je zároveň derivátem lexému *slugă*, podobně i *slujnică*, dále výraz *rândaș* odvozený rovněž ze slovanského základu, dále pojmy *poslușnic* a *celednic*.

Zastarání tohoto lexému souvisí především se změnou společenských poměrů, jeho frekvence v současné rumunštině je nízká, je vnímán jako archaický.

Starší ani soudobé slovníky neuvádějí žádné frazémy či ustálená slovní spojení se slovem *slugă*.

Jeho někdejší frekventovanost dokladuje široká rodina odvozených slov, u některých došlo k významovému posunu, naprostá většina z nich jsou řídce užívané archaismy: *slugarnic, slugănie, slugăreală, slugăresc, slugărește, slugăret, slugări, slugărima, slugăritor, slugărnici, slugărnicie, slugători, slujbaș, slujnic*. Výjimku tvoří lexémy *slujbă* a *sluji*, které jsou i v současné slovní zásobě a jsou vnímány jako neutrální.

- *dvorean*

synonymum: *curtean*

Tento lexém uvádí ve svém slovníku Scriban (Scri) s poznámkou, že jde o výraz zastaralý. Řadí se k historismům, v soudobém rumunském lexiku se prakticky nevyskytuje.

Mezi lexémy týkajícími se sociálních rolí člověka nalezneme i takové, které jsou přejaty ze slovanských jazyků, avšak jsou součástí základní rumunské slovní zásoby a nemají žádná synonyma, např. slova *cumătru, stăpân*⁴.

2.2 Příroda

- *zloată*

⁴ Avšak u tohoto lexému je slovanský původ sporný, NODEX (Litera Internațional, 2002) uvádí slovanský původ, novější DEX (Academia Româna, Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan", 2012) však původ označuje jako nejasný a nabízí srovnání se slovanským výrazem *stopanŭ*, podobně jako etymologický slovník (Ciorănescu, 1958 - 1966).

synonyma: *fleașcă, fleșcăială, fleșcăraie, lapoviță, șlepoiță*

Ačkoli lexém *zloată* nepatří vzhledem ke svému významu k nejfrekventovanějším, je součástí standardní rumunské slovní zásoby.

Mezi jeho synonymy, z nichž většina je onomatopoického původu (*fleașcă, fleșcăială, fleșcăraie*), je ještě jedna slovanská výpůjčka – *lapoviță*. Poslední lexém ze synonymické řady je výraz regionální.

Slovníky neuvádějí žádné deriváty ani frazémy.

- *luncă*

synonyma: *prelucă, râț, zăvoi*

Podobně jako předchozí slovo patří i lexém *luncă* k málo frekventovaným, neutrálním rumunským slovům. Z jeho synonym jsou dvě slovanského původu, *prelucă* a *zăvoi*.

Nejsou uvedena žádná ustálená slovní spojení, najdeme však zdvojnásoběliny *luncuță* a *lunculiță* (DEX).

- *brazdă*

synonyma: *crestătură, creț, cută, dâră, dungă, glie, încrețitură, rid, urmă, zbârcitură, brăzdătură, răzor*

Lexém *brazdă* si zachoval svůj původní význam, tedy *brázda*, došlo však i k sémantickému rozšíření směrem k abstraktnímu významu, jak ukazují uvedená synonyma.

Slova *răzor, cută, dâră, dungă, zbârcitură* a *brăzdătură* jsou rovněž slovanského původu, poslední z nich je slovem odvozeným. Dále jsou uváděny deriváty *brăzdar, brăzdare, brăzdat, brăzdui, brăzduță*.

Výkladový slovník (NODEX) zmiňuje dva frazémy: *A da (sau a se da) la ~ - a se îndrepta; a se schimba în bine; b) a se acomoda; a se deprinde cu ceva. Din (sau de) ~ - vite înjugate la plug dinspre brazdă; din dreapta.*

V současné rumunštině je slovo *brazdă* méně frekventované, jedná se o zemědělský termín.

- *bârlog*

synonyma: *vizuină, adăpost, așezare, casă, cămin, domiciliu, locuință, sălaș*

Synonymum lexému *bârlog*, které odpovídá jeho původnímu významu, je slovo *vizuină* odvozené od rumunského názvu pro jezevce, tedy *viezure*.

Ostatní lexikální jednotky, všechny neslovanského původu, odkazují k figurativnímu významu slova *bârlog*, tedy *úkryt, přístřeší*. V tomto významu je tato slovanská výpůjčka vnímána jako expresivní a pejorativní výraz a jako taková je také používána v soudobé rumunštině (*mă întorc în bârlog*), zatímco v původním významu je součástí neutrální slovní zásoby.

Oba zmíněné významy uvádějí starší (DLRM) i novější slovníky (DEX).

Vzhledem k malé frekvenci tohoto slova nejsou uváděny žádné frazémy, nejsou uvedena ani žádná odvozená slova.

- *grămadă*

synonyma: *maldăr, morman, movilă, purcoi, strânsură, troian, mâglă, cladă, gireadă, nămol, teanc, mulțime, ceată, armată, meleu, buluc, seamă, car, șir, cârd*

Slovanská výpůjčka *grămadă* patří k jádru rumunské slovní zásoby, má i adverbiální platnost, slohově je vnímána jako neutrální. Jedná se o frekventovaný lexém, který je součástí ustálených slovních spojení: *A cădea (sau a se prăbuși) grămadă = a cădea jos (în nesimțire)*. *A da (sau a face, a pune etc.) (pe cineva) grămadă (jos) = a doborî; p. ext. a omorî (pe cineva)*(DEX).

Synonyma lexému *grămadă* představují průřez jednotlivými vrstvami slovní zásoby. Reflektují i sémantické posuny, např. slova *ceată* a *armată* označují větší množství lidí nebo zvířat, výraz *meleu* se vztahuje ke sportu. Najdeme mezi nimi i slova slovanského původu, jako je zmíněná *ceată*, regionalismus *cladă* a hovorové výrazy *nămol* a *troian*. K derivátům řadíme výrazy *îngrămădi* a deminutivum *grămăjoară*.

- *grădină*

synonyma: *sad, ogradă, bascea, telechi, parc*

Součástí běžné neutrální slovní zásoby je i lexém *grădină*. Jeho synonyma, z nichž výrazy *sad* a *ogradă* jsou rovněž slovanského původu, jsou regionální nebo zastaralá. Výjimkou je slovo *parc*, které odráží rozšíření významu lexému *grădină*, podobně jako slovní spojení *grădină zoologică, grădină botanică, grădină de copii* či *grădină de vară*. Přenesený význam nalezneme ve frazému *O grădină de om = om plăcut, simpatic* (DEX).

Jelikož jde o běžný, frekventovaný lexém, součástí slovní zásoby jsou i odvozená slova *grădinar*, *grădinuță* a *grădiniță*, přičemž poslední uvedený výraz je vnímán ve významu *grădină de copii*, tedy *školka*.

- *praf*

synonyma: *pulbere*, *colb*, *șperlă*, *șteah*, *știup*

Slovo *praf* je součástí základní rumunské slovní zásoby, stejně jako jeho synonymum *pulbere*. Ostatní uvedené synonymické výrazy jsou regionalismy.

Je obsaženo i ve frazémeh *A face (pe cineva sau ceva) praf = a) a sfărâma în bucăți; a distruge; b) (cu privire la bunuri materiale) a irosi, a cheltui fără rost; c) (fam.) a învinge pe cineva într-o discuție în contradictoriu, a-i anula argumentele; a impresiona profund (prin cele ce spune sau face); a epata. A (se) face praf și pulbere sau a (se) preface în praf = a (se) distruge complet, a nu mai rămâne nimic. A se alege praful sau nu se alege nici praful, a nu rămâne nici praf = a fi complet distrus, nimicit; a fi ucis. A arunca (cu) praf în ochii cuiva = a încerca să înșele pe cineva, dându-i iluzia că lucrurile sunt altfel decât sunt în realitate, a induce în eroare. A se face praf pentru cineva = a-i purta cuiva o mare grijă, a face tot posibilul pentru cineva. Praful de pe tobă = nimic. (DEX).*

Tvoří také mnoho derivátů: *praftori*, *praftorit*, *praftoriță*, *prafturaș*, *praftură*, *prăfăraie*, *prăfos*, *prăfoșa*, *prăfoșat*, *prăftui*, *prăftuit*, *prăfui*, *prăfuit*, *prăfuială*, *prăfuitor*, *prăfuleț*, *prăfurel*, *prăfuriu*, *prăfuros*, *prăfușor*.

- *nisip*

synonyma: *arină*, *homoc*, *prund*, *pesac*, *pisoc*, *posip*

Lexém *nisip* patří k neutrální a aktuální slovní zásobě, zatímco jeho mezi jeho synonymy nalezneme spíše regionalismy (*homoc*, *pesac*, *pisoc*), výrazy zastaralé, případně knižní (*arină*, *posip*). Kromě prvních dvou členů synonymické řady jsou i ostatní výrazy slovanského původu.

Současné slovníky (DEX) uvádějí následující frazémy: *Ca (sau cât) nisipul (mării) = în număr foarte mare. A clădi (sau a funda) pe nisip = a întreprinde o acțiune sortită eșecului, pieirii*.

O frekventovanosti tohoto lexému svědčí i množství odvozených slov: *nisipar*, *nisipară*, *nisipariță*, *nisiparniță*, *nisipărie*, *nisipeală*, *nisipelniță*, *nisiperniță*, *nisipi*, *nisipiș*, *nisipiște*, *nisipit*, *nisipiu*, *nisipos*.

- *stârv*

synonyma: *cadavru*, *leș*, *hoit*, *mortăciune*

Význam slova *stârv* se specializoval poté, co do rumunštiny vstoupil synonymní výraz *cadavru*, který převzal obecný význam (*mrtvola*), zatímco lexém *stârv* znamená *mrtvola zvířete*. Z jeho synonym ani jedno není slovanského původu, jedná se zpravidla o slova běžně užívaná. Lexém *stârv* také patří do standardního jazyka.

Șăineanu (Șăi) uvádí frazém *câinele de stârvuri nu moare*, v novějších slovnících jej však již nenajdeme.

Ve slovníku archaismů a regionalismů (DAR) se setkáme s deriváty *stârvi*, *stârvitor* a *stârvos*.

- *vifor*

synonyma: *viscol*, *furtună*

Z uvedené synonymické řady patří všechna slova k neutrální slovní zásobě, lexém *vifor* je běžně užívaný. Na rozdíl od lexému *furtună* neuvádějí současné slovníky žádné frazémy se slovem *vifor*, nalezneme však celou řadu jeho derivátů: *viforatic*, *viforâre*, *înviforat*, *vifori*, *viforî*, *vifornic*, *viforos*. Deminutivum *viforniță* je hovorovým výrazem se synonymním významem.

- *ogor*

synonyma: *câmp*, *țarină*, *glie*, *răzor*, *agru*, *plan*, *sat*, *arătură*, *pârloagă*, *moină*, *mejdină*, *morhoancă*, *morogan*, *moruncă*, *nadaz*, *năvăloacă*, *noroi*, *obleagă*, *orpie*, *rât*, *toloacă*, *lan*, *paragină*, *pârloagă*, *țelină*

Lexém *ogor* patří k široké skupině výpůjček ze slovanských jazyků, které se vztahují k zemědělství. Ze slovanštiny bylo přejato i mnoho z jeho synonym, např. *țarină*, *răzor*, *pârloagă*, *mejdină*, *năvăloacă*, *obleagă*, *rât*, *toloacă*, *lan* a *țelină*.

U některých slov ze synonymické řady neuvádějí dostupné slovníky žádné další informace, než že se jedná o synonymum lexému *ogor*, jiná jsou označena jako

archaismy (*agru, sat*) regionální (*plan, mejdină*), hovorové (*răzor, moină*) nebo poetické (*glie*) výrazy. Lexém *ogor* je vnímán jako neutrální.

Slovníky neuvádějí žádná ustálená slovní spojení, nalezneme však slova odvozená – deminutivum *ogoraș*, archaismy *ogorâre, ogorâște* (DAR), *ogori* (Șăi) (Scri) a sloveso *ogorî*.

- *pleavă*

synonyma: *vânturătură, ciuruială, codină, târnomată, zoană, târn, fufă, lepădătură, năgară, neghină, plevușcă, zăzanie*

Ve starších (Șăi), (Scri) i současných (DEX), (NODEX) slovnících jsou této slovanské výpůjčce připisovány dva významy, konkrétní (*pleva*) a přenesený (*spodina, vyvrhel*). K nim se také vztahují jednotlivá synonyma, přenesenému významu odpovídají lexémy *fufă, lepădătură, plevușcă* a *zăzanie*.

Slova *târnomată, zoană* a *târn* jsou rovněž slovanského původu, jedná se o výrazy regionální či zastaralé.

Frazémy s lexémem *pleavă* nejsou uvedeny, mezi jeho synonymy je odvozené slovo *plevușcă*, slovník archaismů a regionalismů (DAR) dále uvádí deriváty *pleavniță, plevărie, plevorniță, plevui* a *plevură*, u Scribana (Scri) najdeme slova *plevniță* a *plevos*.

Jedná se o lexém, který patří k technické, zemědělské slovní zásobě.

Rostliny

- *răchită*

synonyma: *lozie, mlajă, plesnitoare, salcă, salcie, sălcică, sălcioară, răchițică, străvăț, iov, pletoasă, plângătoare, zălog*

Názvy rostlin mají často více variant, které se liší region od regionu. Podobně je tomu i v rumunštině. Stojí za pozornost, že více různých synonymických názvů jedné rostliny je přejato ze slovanských jazyků. Slovanského původu jsou výrazy *lozie, mlajă, plesnitoare, iov*, deminutivum *răchițică*, slovanské kořeny má i archaické pojmenování *pletoasă*, které ve významu *vrba* uvádějí pouze starší slovníky (Șăi), (Scri). Ostatní synonyma buď vycházejí z latinského názvu, nebo je jejich etymologie udávána jako neznámá.

U derivátů tohoto lexému došlo k posunu významu, jedná se o název jiné rostliny (*răchitan*), druhu noční můry (*răchitar*) a vrbového porostu (*răchitiș*). Frazémy nejsou v dostupných slovnících uvedeny.

- *otavă*

synonymum: *zlac*⁵

Synonymum slova *otavă*, které si uchovalo význam totožný s významem ve slovanských jazycích, je rovněž slovanského původu, jedná se o regionální výraz. Lexém *otavă* je naproti tomu součástí standardní rumunské slovní zásoby.

Mezi odvozenými slovy najdeme sloveso *otăvi*, substantivum *otăvire* a ve slovníku archaismů a regionalismů (DAR) výraz *otăvitură*.

- *pelin*

synonyma: *peliniță, iarba-fecioarelor, lemnul-Domnului, imortelă, pelinariță, plevaiță*

Mezi synonymy lexému *pelin* jsou dvě jeho deminutiva, *pelinariță* a regionální *peliniță*, dvě lidová pojmenování (*iarba-fecioarelor, lemnul-Domnului*), výraz *plevaiță*, ohledně jehož etymologie nalezneme různé názory ((DEX) uvádí neznámý původ, (NODEX) pak původ slovanský), a lexém *imortelă*, přejatý z francouzštiny, který je považován za neologismus (MDN).

Nalezneme další odvozená slova: zdrobnělinu *pelinaș*, která má i význam *nápoj z pelyňku*, a adjektivum *pelinat*.

- *rogoz*

synonyma: *mohor, pir-roșu, șușarcă, șovar, pir, pașă, pipirig, păpurică, țiperig, papură-rotundă, papură, pipiriguț, săbiuță, țipirig*

I mezi synonymy lexému *rogoz* najdeme další slavismy: *șovar* a *pir*. Další synonymické výrazy jsou odvozeny od latinského názvu rostliny, nebo jejich původ není uveden.

Ve slovníku archaismů a regionalismů (DAR) najdeme archaické pojmenování *pașă*, regionální jsou výrazy *mohor, șușarcă* a *păpurică*.

Lexémy slovanského původu patří k neutrální slovní zásobě.

⁵ Scriban (Scriban, 1939) ještě odkazuje na výraz latinského původu *fin* s totožným významem, avšak slovník synonym jej neuvádí, proto není zařazen ani v této práci.

Deriváty *rogozaștină*, *rogoziș*, *rogoziște* a *rogozărie* mají všechny totožný význam, tedy místo, kde roste mnoho rákosí. Podobný význam má i adjektivum *rogozos*.

Frazémy uvedeny nejsou.

- *pacîșe*

synonyma: *câlți*, *câlțișori*, *pacîșele*, *pășunele*

Všechny lexémy z uvedené synonymické řady jsou slovanského původu, z nich výrazy *câlți* a *câlțișori* jsou hovorové a regionální, slovo *pășunele* najdeme ve slovníku archaismů a regionalismů (DAR).

Ve slovnících se uvádí i méně obvyklá varianta v singuláru *pacîșă*, deminutivum *pacîșele* je též synonymem.

- *rapiță*

synonyma: *brojbă*, *nap*, *navetă*, *curechi-de-câmp*, *curechi-sălbatic*, *rapiță-sălbatică*, *brâncuță*

Mezi synonymy tohoto lexému najdeme pouze jeden slavimus, regionální výraz *brojbă*. Ostatní synonyma, stejně jako lexém *rapiță*, jsou bezpříznaková.

Ve slovnících nejsou uvedeny žádné frazémy ani deriváty.

- *ciupercă*

synonyma: *fungi*, *burete*

Lexém *ciupercă* je nejběžnějším výrazem z uvedené synonymické řady, patří k neutrální slovní zásobě, na rozdíl od synonym neslovanského původu. Pojem *fungi* je řídce užívaný neologismus (MDN), jedná se spíše o botanický termín, zatímco slovo *burete* je hovorový výraz.

O rozšíření lexému svědčí jeho užití ve frazeologismech a ustálených syntagmatech: *Doar n-am mâncat ciuperci!* = *doar n-am înnebunit!* *Pagubă-n ciuperci!* = *nu e nimic, puțin îmi pasă!* *Ciuperca șinei* = *partea superioară și îngroșată a unei șine de cale ferată, pe care rulează roțile vehiculelor* (DEX). *A răsări ca ~cile (după ploaie)* = *a apărea în număr mare și în timp scurt*. (NODEX). Své místo našel i v argotických frazémeh: *ciupercă*, *ciuperci* = *pălărie*, *a mânca ciuperci* = *a minți*, *a fabula*, *a înnebuni*; *a pune ciuperca* = *a se bosumfla*; *ciuperca*, *ciuperchez* = *a consuma substanțe interzise (narcotice, stupefiante)*; *a se droga*; *pagubă-n ciuperci!* =

(*resemnare sau nepăsare pentru o pierdere suferită*) nu contează!, *n-are importanță!*
(Argou)

Naproti tomu derivát je uveden pouze jeden – *ciupercărie*.

- *sfeclă*

synonyma: *burac, pangea, ripă*

Z uvedených výrazů je pouze lexém *sfeclă* součástí neutrální slovní zásoby. Archaický výraz *burac*, také slovanského původu, je užíván pouze regionálně (DARM), regionální a zastaralé jsou i lexémy *pangea* a *ripă*. Původ posledního jmenovaného slova není v dostupných slovnících uveden, lze se však domnívat, že je též slovanský. Zajímavý významový posun doznalo odvozené sloveso *sfecli*, které je užíváno ve frazému *A o sfecli = a ajunge într-o situație neplăcută, a o păți; a o băga pe mâneacă*. Dále nalezneme derivát *sfecliu*.

- *morcov*

synonyma: *moroc, mure*

Lexém *morcov* je velmi silně ukotven v rumunské slovní zásobě. Jeho synonyma jsou velmi řídká a okrajová, jedná se o regionalismy, které jsou ve slovnících zmíněny pouze v této souvislosti, tedy coby synonyma slova *morcov*.

Mezi odvozenými slovy najdeme deminutivum *morcovel* a řídce užívané slovo *morcoviu*, ale také argotické výrazy, které mají zcela nový význam: *morcovi = a supăra, a necăji; a înfuria; a se supăra, a se necăji, a se înfuria; morcovit = speriat, neliniștit, stresat, supărat, furios* (Argou).

- *hrean*

synonyma: *usturoi, rădăcină-sălbatică, tormac*

Mezi synonymy nalezneme poněkud překvapivě výraz *usturoi*, který v běžné slovní zásobě označuje jinou rostlinu, konkrétně *česnek*, avšak regionálně má i synonymní význam se slovem *hrean*. Regionální je také lexém *tormac*, pojmenování *rădăcină-sălbatică* je lidové.

Lexém *hrean* patří k bezpříznakové vrstvě slovní zásoby, je běžně užívaný a vyskytuje se i ve slovním spojení *A trăi (sau a se deprinde) ca viermele în hrean = a trăi, a duce o viață amărâtă, plină de privațiuni* (DEX). Odvozená slova nejsou uvedena.

Zvířata

- *râs*

synonymum: *linx*

Lexém *râs* je dalším příkladem výpůjčky ze slovanských jazyků, která je součástí základní rumunské slovní zásoby. Jeho synonymum, převzaté z francouzštiny (DEX), je výrazem zoologickým, technickým.

Jelikož se jedná o slovo relativně řídké užívané, neuvádějí slovníky žádná odvozená slova ani ustálená slovní spojení, v nichž by figuroval výraz *râs*.

- *vrăbie*

synonyma: *brăbete, pasăre, vrăbete*

Dvě z uvedených synonym, *brăbete* a *vrăbete*, jsou odvozena z téhož slovního základu jako lexém *vrăbie*, všechna tři jsou pak užívána pouze regionálně. Výraz *vrăbie* je naproti tomu součástí neutrální, standardní slovní zásoby rumunštiny.

Setkáme se s deminutivy *vrăbiuță* a *vrăbioară*, pojmenováním *vrăbioi* a *vrăbier*, ale také s frazémou *A avea minte de vrăbie, se spune despre o persoană lipsită de judecată. Vrabia-i tot pui (și ea moare de bătrână), se spune despre o persoană care pare mai tânără decât este (DEX) či ~a mălai visează = fiecare se gândește la ceea ce îi trebuie, la ceea ce-i place. Nu da ~a din mână pe cioara din par (sau din gard)= mai bine mulțumește-te cu pușinul de care dispui, decât să râvnești la promisiuni mai avantajoase, dar nesigure (NODEX).*

- *păstrăv*

synonyma: *păstran, pătat, alabalac, burete-negru*

Podobně jako v předchozích případech jsou i synonyma lexému *păstrăv* užívána řídké a regionálně, slovníky o nich často neuvádějí žádnou jinou informaci, než že se jedná o synonymum slova *păstrăv*. To je naopak výrazem běžným, bezpříznakovým, o čemž svědčí i množství odvozených slov: *păstrăvar, păstrăvărie, păstrăvior, păstrăviță*. Žádné frazémy ve slovnících uvedeny nejsou.

- *știucă*

synonyma: *lupul-bălții, mârliță, zărgan, țipar-de-mare*

Synonyma slova *știucă* patří k hovorové (*lupul-bălții*) nebo regionální (*mârliță, țiparde-mare*) slovní zásobě, lexémy *știucă* a *zărgan* jsou pak neutrální.

Z uvedeného lexému jsou odvozena deminutiva *știucuță* a *știuculiță*, archaické augmentativum *știucană* a archaická adjektiva *știucuit* a *știucos*.

Slovník současných slov (DCR) uvádí slovo *știucă* v přenesených významech: *Pantofi cu vârful foarte ascuțit: „Sandu a fost sfătuit de croitor să-și comande la prietenul de vis-à-vis [...] și o pereche de știuci.”; Șofer care efectuează, ilegal, curse de taximetru cu mașina proprie: „Ica a venit de la Gară cu o știucă.” (prin asemănare cu știuca, tip de pește prădător).*

- *rac*

synonyma: *ancoră, cancer, coropișniță, destupătoare, neoplasm, tirbușon, tumoare malignă, stacoj*

Jak naznačují uvedená synonyma, sémantické pole lexému *rac* se rozrostlo o různé významy. Slovo *rac* je zastaralým a regionálním výrazem pro kotvu (odtud synonymum *ancoră*), může znamenat i otvírák nebo vývrtku (*destupătoare, tirbușon*), označuje i různé druhy onemocnění (*cancer, coropișniță, neoplasm, tumoare malignă*). Nejblíže jeho původnímu významu má výraz *cancer*, který sdílí s lexémem *rac* i význam *obratník raka* a *rak* coby znamení zvěrokruhu. Synonymum *stacoj* pak odkazuje k vodnímu tvorů podobnému rakovi, jde o archaický výraz.

Jedná se o lexém neutrální, běžně rozšířený, a jak lze vyvodit z množství jeho významů, přejatý pravděpodobně ve velmi raných fázích rumunsko-slovanského jazykového kontaktu.

Ve slovní zásobě rumunštiny se uchytil i jako součást frazémů: *A da înapoi (sau îndărăt) ca racul = a-i merge rău, a nu mai progresa. Roșu ca racul (sau ca un rac fiert), se spune despre o persoană foarte roșie la față* (DEX).

Odvozených slov je málo – řídce užívaný a zastaralý výraz *răcar* a podobně archaické slovo *răcelniță* (DAR).

- *veveriță*

synonymum: *sângeap*

V případě lexému *veveriță* je okruh synonym omezen na archaický výraz *sângeap*, který současné slovníky již neuvádějí, nalezneme jej u Șăineana (Șăi), Scribana (Scri) a v etymologickém slovníku (DER).

Lexém *veveriță* tedy zastupuje všechny stylistické roviny, je součástí základní rumunské slovní zásoby.

Ve slovnících nejsou uvedeny ani deriváty, ani frazémy.

- *lebădă*

synonyma: *cucovă, cobilița, coromâsla, crucea, fata-mare*

Z uvedených synonym se pouze první výraz, *cucovă*, vztahuje k primárnímu významu lexému *lebădă*, označuje určitý druh labutě.

Ostatní uvedená slova jsou synonymická k významu labuť coby souhvězdí, které je v rumunštině též označováno jako vahadlo, okov na nošení věder s vodou – odtud také synonyma *cobilița* a *coromâsla*, jindy jako kříž (*crucea*) nebo dívka (*fata-mare*).

Ve svém primárním významu je tedy lexém *lebădă* v rumunštině neutrální a v zásadě bez synonymických variant.

Objevuje se v ustáleném slovním spojení *Cântecul lebedei = ultima operă sau manifestare (înainte de moarte) a unui mare creator sau interpret* (DEX). Označení samce labutě je odvozeným slovem, *lebădoi*, užívá se však zřídka. Další derivát nalezneme ve slovníku argotu (Argou) – *lebădar = țigan*.

- *mreană*

synonymum: *scobar*

Oba uvedené výrazy jsou přejaty ze slovanských jazyků, přičemž slovo *scobar* je ve slovníku synonym (Sin) označeno jako zastaralé. *Mreană* patří do neutrální slovní zásoby. Ani jeden z lexémů není nikterak frekventovaný, nejsou uvedeny žádné deriváty ani slovní spojení.

Části zvířat

- *blană*⁶

synonymum: *piele*

⁶ Druhý význam lexému *blană* (*prkno, foșna*), k němuž se váže druhá synonymická řada - *chingă, masă, scândură, spetează, stinghie*, nepatří do tohoto sémantického okruhu, bude uveden samostatně.

Lexém *piele* má podstatně širší význam než slovo *blană*, jedná se v podstatě o jeho hyperonymum. Oba lexémy jsou neutrální, bezpříznakové, patří k běžně užívané soudobé slovní zásobě.

Frazémy ve slovnících nenajdeme, zato je uváděno značné množství derivátů: *blănărie*, *blăni*, *îmblănit*, *blăniță*, *blănos*, *blănu*.

- *copită*

synonyma: *unghie*, *babiță*, *hrib*, *iască*, *mânătarcă*

První z uvedených synonym se vztahuje k primárnímu významu slovanské výpůjčky, tedy *kopyto*. Výraz *unghie* je technický, anatomický, naproti tomu lexém *copită* patří k neutrální slovní zásobě.

Ostatní synonyma jsou odvozena od přeneseného významu, jedná se o názvy hub, které mají tvar podobný kopytu. Lexém *copită* je v tomto případě hovorovým pojmenováním.

Derivát *copitariță* se také váže k přenesenému významu, je synonymní. Další odvozené slovo *copitat* je na druhou stranu spjato s primárním významem, označuje kopytníky; stejný význam má i neologismus *copitate* (MDN). Frazémy uvedeny nejsou.

2.3 Objekty

- *haină*

synonyma: *îmbrăcămintele*, *strai*, *veșmânt*, *buleandră*, *țoală*, *rufă*, *halub*, *hanță*, *costum*, *sacou*, *paltou*

Mezi synonymy najdeme výrazy, které jsou podobně jako slovo *haină* vnímány neutrálně, bezpříznakově. Jsou to lexémy *îmbrăcămintele*, *strai*, *veșmânt*.

Význam pojmů *buleandră*, *țoală*, *halub* a *hanță* je posunutý, znamenají spíše *hadry*, případně *oblečení nevalné kvality*, jedná se o výrazy regionální a řídce užívané. Regionalismus *rufă* je slovanského původu, má širší význam, může označovat nejen oblečení, ale i prostěradlo nebo prostírání.

Slova *costum*, *sacou* a *paltou* jsou spíše hyponymy lexému *haină*, označují konkrétní druh oděvu. Tento význam má i ustálené slovní spojení *Un rând de haine = un costum bărbătesc complet, alcătuit din pantaloni, sacou (și vestă)*.

Další frazém, *A(-și) da și haina de pe el = a face sau a fi dispus să facă orice sacrificiu (pentru a obține ceea ce dorește)*, odkazuje k figurativnímu významu. V syntagmatu

haină de nuntă došlo k přenesení a zúžení významu (*înfățișare deosebită pe care o capătă masculii unor pești, batracieni sau păsări în perioada împerecherii*).

Z derivátů uvedme deminutiva *hăinuță, hăiniță, hăinișoară* a archaické, řídce užívané výrazy *hăinărie* a *hăinar*.

- *hrană*

synonyma: *mâncare, masă*

Lexém *hrană* je ve výkladovém slovníku (DEX) označen jako výraz zastaralý, avšak NODEX (NODEX) tuto charakteristiku neuvádí.

Obě zmíněná synonyma patří k běžné, neutrální slovní zásobě.

Ve slovnících nejsou uvedeny žádné frazémy, mezi deriváty nalezneme archaismus *hraniște* (DAR), (Scri), dále lexémy *hrănci, hrăni, hrănire, hrănit* a *hrănitor*.

- *plasă*

synonyma: *fileu, rețea, păienjeniș, sacoșă*

Mezi uvedenými synonymy tři mají obecný, neutrální význam, a to *plasă, fileu* a *rețea*, sémantické i stylistické rozdíly mezi nimi jsou minimální.

U slov *păienjeniș* a *sacoșă* došlo k zúžení významu. První z nich, které je odvozeno od lexému slovanského původu, je synonymem slova *plasă* ve svém přeneseném významu (pavučina), u slova *sacoșă* došlo k metonymickému posunu, jedná se o tašku vyrobenou ze sítě, síťovku.

O starém původu výpůjčky *plasă* může svědčit to, že mezi uvedenými synonymy jako jediná je součástí frazeologismů: *A prinde (pe cineva) în plasă = a înșela, a amăgi, a seduce (pe cineva)*.

Ve slovnících nejsou uvedena odvozená slova.

- *coș*

synonyma: *paner, coșarcă, paporniță, corfă, targă, ladă, casă, cutie, drob, durbană, țarc, burduf, coviltir, ceahol, cutubă, poclit, cămin, horn, bageacă, cubea, cucuvaie, fumar, horneț, marchioță, ursoaie, budureț, buduroi, hogeag, știol, șuber*

Jak je vidět z širší synonymické řady, má slovanská výpůjčka *coș* dosti obecný význam, který umožňuje tvorbu mnoha částečných synonym, která se vztahují k jednotlivým sférám sémantického pole tohoto lexému.

Nejblíže k obecnému významu mají slova *paner*, hovorové *coșarcă*, *paporniță* a regionálisty *corfă* a *targă*. Druhý uvedený výraz je zároveň derivátem slova *coș*, slovo *paporniță* již odkazuje na koš vyrobený z určitého materiálu.

Další skupina synonym se vztahuje k významu funkce, tedy „předmět určený k ukládání či přenášení věcí“. Sem spadá relativně široká škála výrazů: *ladă*, regionální užití slova *casă*, dále pojmy *cutie*, *drob*, *durbană*. Výrazy *țarc*, *burduf*, *coviltir*, *ceahol*, *cutubă*, *poclit* odkazují spíše k materiálu a technice výroby než k formě či funkci, mnohé z nich jsou užívány pouze regionálně nebo jde o archaismy.

Synonyma *cămin*, *horn*, *coșarcă*, *bageacă*, *cubea*, *cucuvaie*, *fumar*, *horneț*, *marchioță*, *ursoaie*, *budureț*, *buduroi*, *corfă*, *hogeag*, *știol* a *șuber* se týkají jednoho z významů polysémního lexému *coș*, a to *komín*. Slova *coșarcă*, *bageacă*, *budureț*, *corfă*, *hogeag*, *știol* a *șuber*, jsou v tomto významu užívána regionálně nebo řídce.

Mezi deriváty patří archaismus *coșară* (DAR), deminutivum *coșărcuță*, dále *coșărie*, *coșărit*.

Setkáme se i s frazémy, které obsahují tento výraz: *A arunca (sau a da) la coș = a arunca un lucru nefolositor sau lipsit de valoare*; *A fi rupt (sau fript) în coș = a fi foarte flămând*. *A fi tare în coș = a fi sănătos, zdravăn*. (DEX).

- *blid*

synonyma: *strachină*, *cupă*

Zatímco uvedená synonyma jsou považována za součást běžné, byť řídce užívané slovní zásoby, výraz *blid* je lidový, hovorový. Na jeho dlouhou existenci v rumunském lexiku ukazují frazémy, jejichž je součástí: *A mânca dintr-un blid cu cineva = a fi în mare intimitate cu cineva*. *Pe (sau pentru) un blid de linte = pentru o răsplată neînsemnată (primită ca preț al unei josnicii)*. (DEX). Své místo má však i v současné slovní zásobě, jak ukazuje slovní spojení *n-am mâncat din același blid – expr. iron. folosită pentru a critica comportamentul exagerat de familiar al unei persoane considerate inferioare ca statut social, profesional etc.*, uvedené ve slovníku argotu (Argou).

Slovníky uvádějí derivát *blidar*, který má dva významy, jednak *výrobce nádobí*, jednak *police, na niž je uloženo nádobí*.

- *dără*

synonyma: *urmă, șarampoi, brazdă, rază*

Lexém *dără* byl již uveden jako nepříliš často užívané synonymum slova *brazdă* v přeneseném významu. Výraz *șarampoi* je regionální, slovo *rază* odkazuje k části významu lexému *dără* (*d. de lumină*) (NODEX).

Jedná se o slovo běžně užívané, je součástí bezpříznakového rumunského lexika.

V rumunské slovní zásobě najdeme několik frazémů s tímto slovem: *A face dără prin barbă = a face începutul, a stabili un obicei (rău), a crea un precedent* (DEX), ve starších slovnících pak *pe dăra de sânge se urmărește vânătul* (Șăi), ve slovníku argotu *a face dără prin barbă = a lua inițiativa, a face primul pas* (Argou).

Jediný derivát uvádí slovník spisovné rumunštiny (DLRLC), a to sloveso *dări*.

- *văzduh*

synonyma: *aer, atmosferă, cer, slavă, spațiu, zări, eter, tărie, înălțimi*

Kromě primárního významu, jemuž odpovídají synonyma *aer* a *atmosferă*, nese lexém *văzduh* i význam figurativní, který v současné rumunštině převažuje, jak naznačují další uvedená synonyma. Jedná se tedy o slovo, které patří spíše ke knižní a poetické slovní zásobě, podobně jako jeho synonymum *eter*.

Synonymický výraz *slavă* je rovněž slovanského původu.

Ve slovnících nenalezneme ani deriváty, ani frazeologismy.

- *otravă*

synonyma: *toxic, venin, toapsec*

Z uvedených slov patří pouze lexém *otravă* k neutrální rumunské slovní zásobě, ostatní výrazy jsou příznakové. Lexém *toxic* se používá především jako adjektivum, v substantivní formě je označován jako řídce užívaný (Sin), pojem *venin* je hovorový (Sin) a výraz *toapsec* je uváděn jako zastaralý již ve slovníku archaismů (DAR).

Frazém s tímto slovem najdeme ve slovníku argotu: *a fi mare otravă = a fi rutinat, a avea o experiență bogată; a nu putea fi înșelat*, výkladové slovníky uvádějí celou řadu derivátů: *otrăvi, otrăvicios, otrăvire, otrăvit, otrăvitor* (DEX) a ve slovníku archaismů se setkáme s odvozeným slovem *otravnic* (DAR).

- *cadă*

synonyma: *baie, vană, scăldătoare, scăldătură, feredeu, scaldă, șiroadă, zăcătoare*

Kromě lexémů *baie* a *vană*, které stejně jako slovo *cadă* patří k běžné a bezpříznakové slovní zásobě, jsou uvedena synonyma regionální a hovorová, některá (*scăldătoare*, *scăldătură*) i zastaralá.

Slovo *cadă* nenajdeme v žádných ustálených slovních spojeních, nejsou uvedeny ani žádné deriváty.

- *cosor*

synonyma: *rizacă*, *sabiță*, *târpan*

Mezi uvedenými synonymy patří k neutrální slovní zásobě, stejně jako lexém *cosor*, výraz *târpan*. Slova *rizacă* a *sabiță* jsou obě slovanského původu, první uvedené synonymum je regionalismus, u druhého je význam *srp*, *nůž* uváděn pouze jediným slovníkem (NODEX).

Z derivátů je uváděno sloveso *cosorî* (DEX), frazémy ve slovnících nenalezneme.

- *opincă*

synonyma: *șolă*, *topancă*, *țărănime*

První dva synonymické výrazy, které uvádí pouze slovník synonym (Sin), jsou regionální, zatímco lexém *opincă* patří k bezpříznakové, byť poněkud historické slovní zásobě, označuje druh venkovské obuvi.

Třetí synonymum odkazuje k přenesenému významu tohoto slova, totiž *venkované*, *venkovské obyvatelstvo*. S tímto významem souvisí i frazém *De la vlădică până la opincă = din toate clasele sociale, toți*, zatímco frazémy *A pune cuiva (sau a-i da cu) opinca (în obraz) = a) a păcăli pe cineva, a trage pe sfoară; b) a face pe cineva de rușine. C-un pantof și c-o opincă = luat prin surprindere, nepregătit. A umbla cu opinci de fier = a umbla mult. Pe unde și-a spart dracul opincile = departe. A călca (pe cineva) pe opinci = a jigni pe cineva, a ofensa*, označené jako regionálně užívané (DEX), se vztahují k primárnímu významu, stejně jako výrazy *Pe unde și-a spart dracul ~cile = a) foarte departe; b) în locuri necunoscute. Fiecare știe unde-l strânge ~ca = fiecare știe mai bine decât alții nevoile și neajunsurile sale* (NODEX).

Mezi odvozená slova patří deminutivum *opincuță*, dále pojmy *opincar*, řídce užívané *opincărie* a archaismus *opincărime* (DAR).

- *plug*

synonymum: *plugniță*

Jediným uvedeným synonymem lexému *plug* je jeho derivát *plugniță*, který je užíván regionálně a je uveden pouze ve slovníku archaismů (DAR). To ukazuje na nezastupitelné místo této slovanské výpůjčky v rumunské slovní zásobě. Setkáme se s frazémy *De la coarnele plugului = de la țară, Acesta (sau acela) mi-i plugul = aceasta (sau aceea) îmi este meseria, ocupația* (DEX), *A trage în ~ = a munci din greu (obosind peste măsură)* (NODEX).

O silné pozici tohoto slova v rumunském lexiku svědčí i nezanedbatelné množství odvozených slov: *plugar, plugăraș, plugărel, plugăresc, plugărește, plugări, plugărie, plugărim, plugărire, plugărit, plugăriță, plugoșniță, plugui, pluguiță, pluguleț, plugurel, plugușor⁷, pluguș*. Často se jedná o výrazy regionální nebo archaické, resp. historické.

- *ploscă*

synonyma: *matara, buclie, ciutură, palască*

Z uvedených synonym jsou tři regionalismy (*matara, buclie, palască*), přičemž první z nich je zmíněn naposledy ve slovníku z 50. let (DLRM). Výrazy *ploscă* a *ciutură* patří do neutrálního rumunského lexika.

Setkáme se s frazémem *A umbla cu (sau a purta) plosca (cu minciuni) = a colporta minciuni, a duce vorba, bârfeli de la unii la alții* (DEX), ve slovníku argotu pak ještě s výrazem *a umbla cu plosca / cu plugușorul = a informa, a denunța, a trăda, a flecări, a trăncăni*.

Mezi deriváty patří slova *ploscar, ploscaș*, zastaralý výraz *ploscărie* (Scri), archaické augmentativum *ploscou* a deminutiva *ploscuță* a *plosculiță*.

- *poliță*

synonyma: *etajeră, raft, policioară*

Jednotlivé lexémy z uvedené synonymické řady jsou shodně uváděny jako bezpříznakové, neexpresivní a běžné součásti rumunské slovní zásoby.

Poslední výraz, *policioară*, je deminutivem slova *poliță*. Derivátem je rovněž zdvojnásobení *policuță* (DLRM), další uvedeny nejsou, stejně tak ani žádné frazémy.

⁷ Toto deminutivum odkazuje k rumunské novoroční tradici, kdy se chodí na koledu se zdobeným papírovým pluhem.

- *poală*

synonyma: *rochie, bază*

První z uvedených synonym, *rochie*, které je rovněž slovanskou výpůjčkou, souvisí s primárním významem lexému *poală*, tedy *zástěra, sukně*, ačkoli v tomto významu je výraz *rochie* užíván pouze regionálně (Sin), na rozdíl od něj je slovo *poală* dosti frekventované, zejména ve slovních spojeních a frazémeh: *La poala (sau la poalele) cuiva = a) înaintea, la picioarele cuiva; b) la voia, la bunul-plac al cuiva. A se ține de poala (sau poalele) cuiva = a) (despre copii) a sta în preajma sau sub ocrotirea mamei, a nu se depărta de ea; b) a urmări cu insistență pe cineva, a se ține scai de cineva. A-l trage (pe cineva) copiii de poale = a avea copii mici, familie numeroasă, a avea greutăți familiale. (Fam.; despre femei) A ține (pe cineva) la (sau de) poala (sau poalele) ei = a nu-i lăsa (cuiva) prea multă libertate de acțiune, a-l ține din scurt, a dispune de cineva. A-și da poalele peste cap sau a-și lua (ori a-și pune) poalele în cap = a nu mai ține socoteală de nimic, a depăși orice limită; a da pe față un caracter josnic, imoral. A săruta poala (sau poalele) cuiva = a săruta partea de jos a hainei unui suveran în semn de supunere și respect, potrivit unui obicei azi ieșit din uz; a se închina; p. ext. a se prosterna, a se umili. (Plăcintă cu) poale (sau poalele)-n brâu = plăcintă făcută din bucăți pătrate de aluat, ale cărei colțuri se întorc peste umplutură, formând un fel de plic. A duce pe cineva în poală = a ocroti, a proteja pe cineva. (DEX), A trage (pe cineva) de ~e = a) a atrage atenția cuiva; b) a nu-i da pace cuiva, plictisindu-l cu rugăminți. A ține (pe cineva) lângă (sau la) ~ele sale = a nu-i da cuiva prea multă libertate. A se ține de ~a (sau ~ele) mamei = a sta numai lângă mama. (NODEX). Frazémy s tímto slovem se objevují i v argotu: *a-și da poalele peste cap = a avea un comportament indecent, a nu mai ține cont de nimic, a depăși orice limită; a-și pune poalele în cap = a nu mai ține seama de nimic, a depăși / a întrece orice limită.* (Argou)*

Druhé synonymum, *bază*, se vztahuje k přenesenému významu (*zonă mai larga de la baza unei forme de relief înalte (munte, deal, pisc etc.), partea de jos a unei clădiri, a unui zid; bază, temelie*) (DEX).

Deriváty nejsou ve slovnících uvedeny.

- *sabie*

synonyma: *spadă, spată, spangă*

Slovanská výpůjčka má z uvedených synonymických výrazů nejobecnější význam a zároveň je nejpoužívanější, objevuje se v řadě ustálených slovních spojení: *Sabia lui Damocles = pericol mare care amenință în orice moment situația cuiva. A trece (sau a lua, a trage) în (sau sub, prin) sabie (pe cineva) = a ucide, a nimici. A pune mâna pe sabie = a porni la luptă. A scoate (sau a trage) sabia (împotriva cuiva) = a provoca pe cineva la luptă, a porni război. A-și pune capul (teafăr sau sănătos) sub sabie = a-și cauza singur un necaz, o nenorocire. Sabie cu două tăișuri, se spune despre o situație care prezintă, în același timp, avantaje și dezavantaje, perspective și pericole. (DEX), A pune sub ~ (sau a trece sub ascuțișul ~ei) = a omorî; a ucide. A pune mâna pe ~ = a începe lupta. A-și pune capul (sănătos, teafăr) sub ~ = a-și cauza singur o nenorocire, un necaz. (NODEX).*

Výraz *spadă*, který najdeme i mezi neologismy (MDN), může mít i význam *sportovní šerm*. Zbylá dvě synonyma jsou archaismy, přičemž pojem *spangă* je také přejat ze slovanských jazyků (Scri).

Nalezneme také překvapivé množství odvozených slov, zejména pak deminutiva *săbiuță, săbicioară, săbiuță, săbioară* a *săbiușcă*, augmentativa *săbioaie* a *săbioi*, výrazy *săbia, săbier* a archaismy *săbiat, săbiere, săbierie* (DAR).

- *sită*

synonyma: *scuturătoare, ciur, grătar, grilă, strecurătoare*

Jednotlivé synonymické výrazy se liší spíše významově než stylisticky, jsou mezi nimi technické rozdíly, shodně patří k bezpříznakové rumunské slovní zásobě.

Lexém *sită* tvoří součást frazémů *A ploua ca prin sită = a ploua mărunț și des. A vedea (sau a zări) ca prin sită = a vedea neclar, încețoșat, ca printr-o pânză. A trece (pe cineva sau ceva) prin sită = a examina (pe cineva sau ceva) în mod temeinic, cu de-amănuntul și în mod critic* (DEX)

Setkáme se s deriváty *sitar*, archaickým slovesem *siti* (DAR) a deminutivy *sitiță* a *sitișoară*.

- *stog*

synonymum: *căpiță*

Výraz *stog*, stejně jako mnoho dalších slovanských výpůjček, patří ke specifické slovní zásobě, která se týká zemědělství a s ním souvisejících činností. I jeho jediné synonymum je přejato ze slovanských jazyků, má však obecnější význam (*kupa*).

Ve slovnících nejsou uvedena žádná ustálená slovní spojení, nalezneme však několik odvozených slov: archaický výraz *stogar*, dále sloveso *stogui* a deminutiva *stoguleț* a *stogușor*.

- *topor*

synonymum: *manea*

K podobné vrstvě slovní zásoby jako předchozí slovo patří i lexém *topor*. Uvedené synonymum v tomto významu nalezneme pouze ve slovníku synonym (Sin), jedná se o regionalismus. Výraz *topor* představuje součást neutrální slovní zásoby i frazeologie: *Din topor = Fără finețe; grosolan, necioplit. A fi topor de oase = a avea de îndurat greutăți mari, a suferi mult. A sta cu toporul la brâu = a fi totdeauna gata de ceartă, de bătaie*, mezi deriváty nalezneme deminutiva *toporaș*, *toporuș* a *toporel*, dále výraz *toporișcă* a zastaralé slovo *toporiște* (Scri).

- *daltă*

synonymum: *scobitoare*

I lexém *daltă* je součástí výše zmíněné vrstvy slovní zásoby, která se sémanticky vztahuje k zemědělství. Stejně jako předchozí slova má i tento výraz pouze jediné synonymum, jež má o poznání užší význam a je odvozeno od slova slovanského původu. Výraz *daltă* tedy patří k základní rumunské slovní zásobě, není součástí žádných frazémů, jeho deriváty jsou slova *dălțiță*, *dăltui*, *dăltuit*, *dăltuitor*, *dăltuitură* a *dăltuță* (DEX).

- *solniță*

synonyma: *sărăriță*, *ocniță*, *sarniță*, *sărărie*, *sărător*, *sărelniță*, *sărar*, *slatină*, *solăriță*

Některé z výrazů, které jsou ve slovníku synonym (Sin) uvedené jako synonymní ke slovu *solniță*, jsou v ostatních slovnících (DEX), (DER), (NODEX) uváděny pouze v jiném smyslu, tento význam zde chybí, proto ani není možné porovnávat jejich místo v rumunské slovní zásobě. Jedná se o lexémy *ocniță*, *sărărie*, *sărător* a *slatină*. Ostatní synonyma, konkrétně *sărăriță*, *sarniță* (DARM), *sărar* a *sărelniță*, jsou hovorová,

regionální a řídce užívaná. Výraz *solniță* tak zůstává jediným lexémem tohoto významu v neutrálním, běžném rumunském lexiku.

Ve slovnících nejsou uvedeny žádné frazémy ani deriváty.

- *lopată*

synonymum: *vâslă*

Tato synonymická dvojice, jejíž oba členové jsou slovanského původu, patří také k sémantické skupině slov spjatých s agrikulturou. Podobně jako výše zmíněné lexémy patří slovo *lopată* i jeho synonymum, jehož význam je poněkud užší, k neutrální vrstvě základní slovní zásoby.

Tvoří součást ustálených slovních obrátů *Sapa și lopata = moartea. A da la lopata = (despre cereale) a vântura* (DEX), *Cu ~ata = în cantitate mare; fără măsură* (NODEX). Jeho deriváty jsou slova *lopăta, lopătar, lopătare, lopățică*.

- *vadră*

synonyma: *căldare, găleată*

Primární význam lexému *vadră* odkazuje na starou měrnou jednotku; uvedená synonyma, která patří k běžné, bezpříznakové slovní zásobě, se vztahují k významu, který je u slova *vadră* uváděn až jako druhý (DEX), tedy *vědro, kbelík*.

I výraz *vadră* patří k neutrální slovní zásobě, není však tak často užívaný, má spíše historický nádech. Historismy jsou i deriváty *vădrar, vădrărit* a *vădriță* (Scri), frazémy slovníky neuvádějí.

- *bici*

synonyma: *biciușcă, năpârcă, puhă, zbici*

V současné rumunštině je výraz *bici* často užíván v přeneseném významu (DEX).

Dvě z uvedených synonym, *biciușcă* a *zbici*, jsou deriváty tohoto lexému, přičemž druhý uvedený pojem je archaický a regionální (DEX). K soudobé slovní zásobě nepatří ani slovo *puhă* (DLRM), poslední uvedený lexém *năpârcă* se v tomto významu užívá pouze regionálně.

Ve slovnících nejsou uvedena žádná ustálená slovní spojení. Ve starších slovnících se setkáme s tvarem *biciu* (Șăi), v novějších pak s řídce užívaným deminutivem *biciușor* (DEX).

- *ocnă*

synonyma: *salină, mină, închisoare, pușcărie, recluziune, temniță*

Lexém *ocnă* je polysémní, čemuž odpovídají i výrazy uvedené v synonymické řadě. První dvě synonyma se vztahují k primárnímu výrazu, tedy *solný důl*, přičemž slovo *mină* má obecnější význam (*důl*).

Ostatní slova jsou synonymická k sekundárnímu významu lexému *ocnă*, tj. *vězení*. V tomto významu je výraz *ocnă* archaismem, podobně jako knižní *recluziune* a slovanská výpůjčka *temniță*, rovněž uváděná jako zastaralá (NODEX). Slova *închisoare* a *pușcărie* naproti tomu patří k neutrální slovní zásobě.

Ve výkladovém slovníku je uveden frazém *Sărat ocnă = foarte sărat, prea sărat* (DEX), ve slovníku argotu pak *a înfunda ocna / temnița / pușcăria = a fi condamnat la ani grei de închisoare* (Argou).

K derivátům patří slova *ocnaș, ocnire*, archaismus *ocni* (DAR) a deminutivum *ocniță*.

- *zid*

synonyma: *mur, perete*

Z uvedených výrazů patří slova *zid* a *perete* k běžně užívané, neutrální slovní zásobě rumunštiny, naproti tomu výraz *mur* je knižní a zastaralý (DEX).

O pevném začlenění této slovanské výpůjčky do rumunského lexika svědčí značný počet frazémů v různých vrstvách slovní zásoby: *Între (cele patru) ziduri = în interiorul unei clădiri. A face zid împrerurul cuiva = a înconjura pe cineva din toate părțile pentru a-l apăra; a se solidariza cu cineva, a se uni în jurul cuiva în susținerea unei cauze.* (DEX) *A pune (pe cineva) la zid = a împușca (în urma unei sentințe de condamnare); (fig.) a osândi, a blama, a înfiera. A trăi cât zidul Goliei = a trăi mult* (DLRLC) *Pus la zid = condamnat la moarte prin împușcare; care este ținta criticilor formulate de un grup de persoane.* (Argou), stejně jako množství odvozených slov: *zidar, zidăreasă, zidărie, zidărit, zidăriță, zidi, zidire, zidit, ziditor, zidui, zidurel* a archaický výraz *ziditură* (DER).

- *grindă*

synonyma: *bârnă, stâlp, pociumb, șarampoi, bălvan, șaf, șaranț, șoș, șteamp, ștenap*

Kromě lexému *grindă* patří k neutrální slovní zásobě ještě slovanské výpůjčky *bârnă* a *stâlp*. Ostatní uvedené výrazy, z nichž ještě slovo *bălvan* je slovanského původu, jsou regionalismy anebo archaismy.

Setkáme se i s frazémem, jehož je uvedený lexém součástí: *A însemna (sau a încresta) în ~ (ceva) = a însemna pentru a nu uita ceva (important)* (NODEX) a s deriváty *grindei, grindeiu* (Șăi), *grindiș* a deminutivy *grinduliță* a *grinduță*.

- *colibă*⁸

synonyma: *bordei, obor, cobașă, poiată, zomoniță, stână, târlă*

Kromě výrazů *bordei, stână* a *cobașă*, z nichž poslední je uveden pouze ve slovníku synonym (Sin) a označen jako regionalismus, jsou ostatní synonyma rovněž slovanského původu. Regionálně jsou užívány lexémy *obor, poiată* a *zomoniță* (DER). Samotný lexém *colibă* patří k bezpříznakové slovní zásobě.

Slovníky neuvádějí žádné frazémy, odvozená jsou slova *colibaș* a zastaralé deminutivum *colibioară* (Scri).

- *prag*

synonyma: *poartă, prăguș, banc, preajmă, limită*

Lexém *prag* má široké sémantické pole, čemuž odpovídají i jednotlivé pojmy v synonymické řadě. První z nich má nejbliže k primárnímu významu tohoto slova, jedná se v podstatě o jeho metonymické rozšíření. Odvozené slovo *praguș* má také spíše metonymický vztah, znamená *pražec* na hudebním nástroji. Přenesený význam slova *prag* odpovídá i synonymům *banc, preajmă* a *limită*, v těchto případech je pak výraz *prag* vnímán jako knižní či zastaralý.

V různých významech figuruje tento lexém i v mnoha slovních spojeních a frazémech: *A călca (sau a trece, a păși) pragul (casei) = a) a ieși din casă; b) a intra în casa cuiva, a vizita pe cineva. A se pune prag = a se așeza în calea cuiva; a se împotrivi, a se opune acțiunilor cuiva. A pune piciorul în prag = a se opune cu dârzenie la ceva, a avea o atitudine intransigentă, a soma pe cineva să facă ceva. A da (sau a se lovi, a se izbi) cu capul de pragul de sus = a se convinge de unele adevăruri în unna unei triste*

⁸ U tohoto lexému výkladové slovníky (Academia Româna, Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan", 2012), (Litera Internațional, 2002) udávají slovanský původ, avšak v etymologickém slovníku (Ciorănescu, 1958 - 1966) je uveden jako balkanismus neznámého původu.

experiențe. Din prag în prag = din casă în casă. A bate pragurile = a umbla pe la multe case, a hoinări, a colinda. început al unei situații noi, limită care desparte două situații, perioade etc. diferite. În pragul verii. Prag de excitabilitate = intensitatea minimă a unui excitant capabilă să provoace o stare de excitație într-o celulă sau într-un complex de celule nervoase. Prag senzorial absolut = minimul de intensitate al unui stimul la care este posibilă percepția sa (DEX), a pune piciorul în prag = a-și impune punctul de vedere; a roade (cuiva) pragul = a vizita (pe cineva) prea des / prea stăruitor (Argou).

Slovníky uvádějí následující deriváty: *prăgar* a deminutiva *prăgușor* a *prăguț*.

- *streașină*

synonyma: *jgheab, scoc, plasă, polată, cetârnă, sageac*

Z uvedených synonym jsou výrazy *jgheab, scoc, plasă* a *polată* též slovanského původu. Jedná se zpravidla o částečná synonyma, lexém *streașină* má obecnější význam, patří k neutrální slovní zásobě, podobně jako slovo *jgheab* a na rozdíl od regionalismů *scoc* a *cetârnă*.

Slovník synonym (Sin) sice uvádí výraz *plasă* mezi synonymy lexému *streașină* s poznámkou, že je užíván regionálně, avšak v žádném jiném dostupném slovníku není v tomto ani podobném významu zmíněn.

Lexém *sageac* je k nalezení pouze ve slovníku archaismů a regionalismů (DAR), pojem *cetârnă* pak jen v etymologickém slovníku (DER).

Výkladové slovníky uvádějí frazém *A(-și) pune mâna (sau palma) streașină (la ochi sau, rar, ochilor, la frunte) sau a duce mâna streașină (la ochi), a se uita, a sta etc. cu mâna streașină (la sau pe ochi, deasupra ochilor) = a(-și) pune, a duce etc. palma la frunte, deasupra ochilor, pentru a se apăra de soare când privese sau pentru a vedea mai bine* (DEX), (NODEX), setkáme se i s odvozenými slovy: archaismy *streșinar, streșinare* (DAR), řídce užívanými výrazy *streșini, streșinit* a deminutivy *streșioară* a *streșinuță* (Sin).

- *târg*

synonyma: *piață, bâlci, iarmaroc, drăgaică, zbor, obor, târguială, tocmeală, precupețire, tocmă, orășel*

Lexém *târg* je polysémní, čemuž odpovídá i široká škála významů uvedených synonym. Nejblíže má obecnému významu tohoto slova románská výpůjčka *piață*, která je taktéž součástí běžně užívaného neutrálního lexika.

Výrazy *bâlci*, *iarmaroc*, *drăgaică* a *zbor*, z nichž poslední dva uvedené pocházejí také ze slovanských jazyků, jsou spíše hyperonymy uvedeného lexému, jedná se o konkrétní, např. výroční trhy. Slova *drăgaică* a *zbor* jsou regionalismy a archaismy. Regionálně užívaný je i slavismus *obor*, který se vztahuje k významu *mîsto, kde se koná trh*.

Přenesený, abstraktní význam pak má derivát *târguială*, dále slova *tocmeală*, řídce užívané *precupețire* slovanského původu a regionální *tocmă*.

Poslední uvedené synonymum, *orășel*, odkazuje k hovorovému významu lexému *târg*. Výkladové slovníky uvádějí následující frazémy: *La spartul târgului = la sfârșit de tot, târziu, A face (sau a încheia) târg(ul) cu cineva = a încheia cu cineva o tranzacție comercială. A se ajunge (sau, rar, a ajunge pe cineva) cu târgul = a cădea de acord asupra prețului unei vânzări sau cumpărări, a cădea la învoială, a se învoi din preț. (DEX); A veni la spartul ~ului a veni la sfârșitul unei activități. A se ajunge cu ~ul a se învoi cu prețul. A face (sau a încheia) ~ul a cădea de acord asupra unei afaceri. (NODEX).*

Kromě uvedeného synonyma se setkáme ještě s deriváty *târgar* (DAR), *târگاș* (DAR), *târgovăț* (Scri), *târgovenie* (DAR), *târgovină* (DAR), *târgoviște* (Scri), *târgueală* (Șăi), *târgui*, *târguială*, *târguire*, *târguit*, *târguitor* (Șăi), *târguleț*, *târgurel* (DLRM), *târgușor*, *târguț* (Sin), z nichž mnohé, jak je vidět z uvedených zdrojů, patří k lexiku archaickému.

Od tohoto slova je odvozeno i velké množství toponym, zejména názvů měst a sídel. To ukazuje na jeho velmi raný výskyt v rumunské slovní zásobě, kde přetrvalo v oběhu do současnosti.

- *drug*

synonyma: *bară*, *rudă*, *pârghie*, *broască*

Slavismus *drug* patří k současné neutrální slovní zásobě, stejně jako výrazy *bară* a *pârghie*, zatímco slovo *rudă*⁹ je v tomto významu užíváno pouze regionálně. Pojem *broască* je polysémní, tento přenesený technický význam je sekundární.

Regionálně užívaný je derivát *drughineață*, setkáme se i s deminutivem *druguleț*, ve slovnících nejsou uvedena žádná ustálená slovní spojení.

- *zăvor*

synonyma: *ivăr*, *încuietoare*, *rătez*, *riglă*, *reză*

K bezpříznakové slovní zásobě patří vedle lexému *zăvor* i výrazy *ivăr* a *încuietoare*. Slovo *rătez*¹⁰ je ve slovníku synonym (Sin) charakterizováno jako hovorové, výrazy *riglă* a *reză* jsou v tomto významu užívány pouze regionálně.

Ve slovnících nejsou uvedeny žádné frazémy, setkáme se však s odvozenými slovy *zăvoraș*, *zăvorâre*, *zăvori* a *zăvorî*.

- *oțel*

synonymum: *criță*

Slovanská výpůjčka *oțel* patří k základní, neutrální slovní zásobě, má jediné synonymum, které je také slovanského původu a je užíváno pouze regionálně a v syntagmatických spojeních (*A avea inimă de ~ - a fi neînduplecat. Beat ~ - amețit complet de băutură* (NODEX)). Nalezneme i frazémy s lexémem *oțel*: *De oțel = asemenea oțelului (ca tărie, rezistență sau culoare)*, *A fi iute (sau slab) de oțele = a fi iute (sau slab) din fire*. (DEX), argotický frazém *nervi de fier / de oțel = stăpânire de sine, calm perfect; sistem nervos echilibrat* (Argou) a deriváty *oțelar*, *oțelărie*, *oțeli*, *oțelire*, *oțelit*, *oțeliu* a archaické adjektivum *oțelos* (Scri).

- *țeavă*

synonymum: *tub*

Oba uvedené výrazy jsou součástí neutrální rumunské slovní zásoby, jsou běžně užívané.

⁹ Není zřejmé, zda je v tomto významu přejato z maďarštiny, nebo ze slovanských jazyků (Academia Româna, Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan", 2012)

¹⁰ U tohoto lexému je uváděna jako jazyk původu jak ukrajinština, tak maďarština (Academia Româna, Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan", 2012)

Ve výkladových slovnících nejsou uvedeny žádné frazémy, zato ve slovníku argotu jich nalezneme několik: *a avea un glonț pe țeavă = a fi excitat*, *a băga pe țeavă = a denunța pe cineva care a săvârșit o abatere disciplinară*. 2. *a face recomandări favorabile cuiva în vederea obținerii unei recompense*. (Argou).

Mezi odvozená slova patří lexémy *țevar*, *țevărie*, *țevișoară*, *țevos*, *țevui*, *țevuire* a zastaralý výraz *țevușoară* (Scri).

- *pivniță*

synonyma: *beci*, *bașcă*, *hrubă*, *pohreb*, *zemnic*, *podrum*

K neutrálnímu lexiku patří kromě slova *pivniță* ještě výraz *beci*. Lexémy *bașcă*, *hrubă*, *pohreb* a *zemnic* jsou užívány regionálně nebo se jedná o archaismy (*pohreb* (DAR)). Zastaralé je i poslední z uvedených synonym, *podrum*.

Slovo *pivniță* najdeme ve frazémeh *ieși (sau a se auzi) ca din (sau dintr-o) pivniță = (despre voce) a ieși (sau a se auzi) de departe sau cu timbrul scăzut, profund, grav*. *A vorbi ca din pivniță = a vorbi cu timbrul scăzut, profund, grav* (DEX), odvozená slova uvedena nejsou.

Jídlo

- *colac*

synonymum: *cozonac*

Lexém *colac* je polysémní, význam *pečivo*, *chléb* je uváděn jako primární. K tomuto významu je synonymní výraz *cozonac*. I u něj některé slovníky (DEX) uvádějí slovanský původ, avšak v etymologickém slovníku (DER) je jako varianta uveden i původ novořecký.

Obě slova jsou součástí neutrální slovní zásoby, lexém *colac* pak i ustálených slovních spojení: *Colaci domnești = daruri obligatorii trimise domniei de orașele din Țara Românească și din Moldova*. *A se face colac = a se așeza, a se culca cu corpul încolăcit*. *Colac peste pupăză = se zice când la un necaz sau la o nenorocire se adaugă un alt necaz sau o altă nenorocire*. *A umbla după (sau a aștepta) colaci calzi = a umbla după (sau a aștepta) lucruri bune, plăcute și venite de-a gata*. *A aștepta (sau a primi pe cineva) cu colaci calzi = a face (cuiva) o primire bună*. (DEX), *A se face ~ a sta culcat cu corpul încovoiat*. *Omul nu fugă de ~, ci de ciomag fiecare se ferește de rău, nu de bine*. *A aștepta pe cineva cu ~ci calzi a-i face cuiva o primire cordială*. ~

peste pupăză la un necaz se adaugă altul. La cel bogat vine și dracul cu ~ celui norocos îi merge bine întotdeauna. Cum e sfântul și ~cul după cum e omul, așa este și atitudinea față de el. ~ de salvare – cerc de plută sau de cauciuc (umflat cu aer sau cu alt material ușor), folosit pentru a ține la suprafața apei un naufragiat. ~ de fum – rotocol de fum de țigară (NODEX) či colac peste pupăză = element care complică situația (Argou). Derivatem je deminutivum colăcel.

- *smântână*

synonyma: *caimac, floare, spumă*

Výraz *smântână* patří k základní, neutrální slovní zásobě, podobně jako lexém *caimac*, který má však poněkud méně specifický význam, jako synonymum slova *smântână* je užíván pouze regionálně (DEX). Širší sémantické pole má i výraz *spumă*.

Slovo *floare* je pak synonymní pouze v přeneseném významu (*Partea cea mai aleasă, cea mai de seamă; frunte, elită, spumă, cremă* (DEX)).

Ve slovnících nejsou uvedeny žádné frazémy, mezi deriváty patří slova *smântâni, smântânică, smântânire, smântânit* a *smântânos*.

- *prăjitură*

synonyma: *prăjeală, rântaș*

Obě uvedená synonyma se vztahují ke staršímu, obecnému významu lexému *prăjitură*, tedy *něco smaženého*, který najdeme u Șăineana (Șăi) jako primární význam. V současných slovnících i v běžném lexiku, jehož je toto slovo součástí, tento význam již vymizel, k soudobému významu *zákusek, sladké pečivo* synonyma nenalezneme.

Slovníky uvádějí deminutivum *prăjiturică*, ze stejného slovního základu je odvozeno i synonymum *prăjeală*.

Ustálená slovní spojení nejsou uvedena.

- *slănină*

synonyma: *slană, clisă, lard, sală*

Uvedená synonyma, z nichž lexémy *slană* a *clisă* jsou rovněž slovanského původu, se užívají regionálně. Výraz *sală* ve významu *slănină* uvádí jen slovník synonym (Sin).

Slovo *slănină* je tedy jediným výrazem, který patří k neutrální, běžné slovní zásobě.

Ve slovníku argotu najdeme frazém *a se uita cu un ochi la făină și cu unul la slănină = a fi sașiu, a suferi de strabism* (Argou), jiné frazeologismy uvedeny nejsou.

Jako deriváty můžeme uvést slova *slăninos* (Ortografic) a *slăninuță*.

- *ulei*

synonyma: *untdelemn, unt*

V tomto případě nelze říci, že se jedná o synonyma v pravém slova smyslu, spíše jde o slova, která sdílejí část sémantického pole.

Všechna patří k neutrální rumunské slovní zásobě, lexém *ulei* figuruje v několika argotických frazémeh: *a o lua pe ulei = a consuma băuturi alcoolice în cantități excesive; a se îmbăta; ulei, uleiuri = băutură alcoolică, = substanță obținută prin dizolvarea hașişului într-un solvent* (Argou).

Mezi odvozená slova patří výrazy *uleia, uleiaș* (DLRM), *uleiat, uleier, uleios*.

- *zacuscă*

synonyma: *aperitiv, gustare, mezelic*

K uvedeným výrazům je synonymický obecnější, širší význam slova *zacuscă*, tedy *malé jídlo, předkrm*. V tomto významu je daný lexém vnímán jako zastaralý (Sin).

Nejsou uvedeny žádné frazémy ani odvozená slova.

2.4 Abstraktní pojmy

Význam abstraktních substantiv je velmi silně závislý na kontextu a je spoluurčován jinými slovními druhy a větnými členy. Jejich sémantické pole je velmi široké, tomu odpovídá i množství jejich synonym, jejichž významy se mohou značně lišit. Velmi často figurují v ustálených slovních spojeních a frazémeh, které jim dávají konkrétní význam.

- *treabă*

synonyma: *lucru, activitate, afacere, ispravă, chestiune, deprindere, necesitate, nevoie, obicei, obișnuință, trebuință*

Lexémy *lucru, activitate, afacere* a *ispravă*, z nichž poslední uvedený je slovanského původu, mají podobně obecný význam jako výraz *treabă*, patří též k neutrálnímu běžnému lexiku. Pojem *chestiune* uvádí v synonymním významu jeden výkladový slovník (NODEX).

Výrazy *chestiune, deprindere, necesitate, nevoie, obicei, obișnuință* a *trebuință* se používají ve významu *treabă* jen regionálně nebo zřídka (DEX), starší slovníky však tento význam uvádějí jako běžný (DER).

Řada z těchto výrazů (*nevoie, obicei, obișnuință, trebuință*) jsou také slovanské výpůjčky, slovo *trebuință* je odvozeno od stejného slovního základu jako lexém *treabă*. Tento lexém patří k centrální slovní zásobě, což potvrzuje celá řada frazémů a ustálených slovních spojení, jejichž je součástí: *A avea treabă = a fi ocupat. A-și căuta (sau a-și vedea) de treabă = a) a lucra conștiincios, cu sârguință; b) a-și vedea de lucrul său, a nu se amesteca în lucrul său în problemele altora. A se afla în treabă = a-și face de lucru fără a fi nevoie, pentru a-și da importanță. A se lua cu treaba = a uita de ceva muncind. A se pune pe treabă = a se apuca serios de lucru. E treabă = e mult de lucru. De treabă = bun, cinstit, cumsecade; de omenie; de ispravă. (Pop.) Cu treabă = cu rost, cu socoteală, cu rânduială, cu măsură. Mare treabă! = (de obicei ir.) mare, important lucru! A avea treabă cu cineva (sau undeva) = a avea anumite interese cu cineva (sau undeva). A nu fi de nicio treabă = a nu folosi la nimic, a fi inutil. Ce treabă am (sau ai etc.) cu... ? = ce mă (sau te etc.) interesează?, ce mă (sau te etc.) privește? Nu e treaba mea (sau ta, sa etc.)! = nu mă (sau te, îl etc.) privește! A-și face treaba = a-și face interesele sau munca cuvenită. A fi (sau a sta) treaba așa (sau astfel) = a fi lucrurile așa cum sunt, a se prezenta în felul cum se văd. Se vede treaba că... = se vede că..., se pare că..., probabil. (DEX), a ieși în treabă = a ieși la furat. A nu se omori cu lucrul / cu munca / cu treaba = a nu munci la nivelul real al propriilor posibilități; a munci puțin. A nu-și vedea capul de treabă = a fi foarte ocupat. A pune osul la treabă = a munci serios / cu răspundere. A se afla în treabă = a simula efectuarea unei acțiuni; a se face că muncește (Argou).*

Nalezneme i velké množství derivátů: *întrebuința, întrebuințare, întrebuințat, întrebuințător* (DAR), *neîntrebuințat, netrebnic, nepotrebnic* (Scri), *netrebnicie, netrebnicire* (DAR), *netrebui* (Scri), *netrebuincios, netrebuit* (DAR), *ponetrebnic* (DAR), *trebălui, trebăluială, trebui, trebuincios, trebuitor, trebușoară, netreabnă* (DAR).

- *rând*

synonyma: *șir, linie, stroi, convoi, șirag, ord, șar, rang, orânduială, tagmă, dată, vers, serie*

Jak ukazuje množství ustálených slovních spojení, patří lexém *rând* k živé slovní zásobě rumunštiny, je vnímán jako bezpříznakový.

Z uvedených synonym, jejichž význam se zpravidla shoduje pouze s určitou částí sémantického pole tohoto abstrakta, pocházejí ze slovanských jazyků výrazy *șar* a derivát *orânduială*.

Výkladový slovník uvádí následující frazémy: *De-a rândul* = a) *unul după altul, fără întrerupere, în șir, neîntrerupt, continuu, consecutiv*; b) *de la un capăt la altul; pretutindeni*. *Pe rând* = a) *unul după altul, succesiv*; b) *de la unul la altul*. *Pe rând sau rând pe rând, rânduri-rânduri* = *treptat (-treptat), unul după altul*. *În primul rând* = *înainte de toate, mai ales*. *A fi în primele rânduri* = a) *a ocupa un loc de frunte într-un șir*; b) *a fi în fruntea unei activități*. *Haină (încheiată) la două rânduri* = *haină bărbătească cu două șiruri de nasturi, unul pentru a încheia și unul ca garnitură*. *A citi printre rânduri* = a) *pricepe (sau a se strădui să priceapă) și ceea ce nu se spune explicit într-un text scris*. *La rând* = *unul după altul, potrivit ordinii stabilite sau momentului indicat*. *Cu rândul* = *cu schimbul; alternativ*. *De rând* = *de serviciu*. *A lua pe cineva la (sau după) rând* = *a se ocupa de cineva conform ordinii stabilite sau cuvenite*. *A ține (sau a păstra) rândul* = *a respecta locul stabilit sau ordinea stabilită*. *A ține cuiva rândul* = *a păstra un loc pentru cineva lângă sine, într-un șir*. *A intra la rând* = *a începe să acționeze la momentul potrivit, după ordinea stabilită, în urma altora*. *(A fi) în rând cu cineva (sau în rândul cuiva)* = *(a fi) în categoria cuiva, alături de cineva; (a fi) pe aceeași treaptă, la același nivel*. *A lăsa (sau a ceda) cuiva rândul* = *a se retrage dintr-un loc sau dintr-o activitate, pentru a permite altuia să ocupe locul sau să acționeze*. *A fi (sau a veni) rândul cuiva sau a veni rândul (pentru ceva)* = *a sosi momentul potrivit pentru a se face un lucru*. *La rândul meu (sau tău, lui etc.)* = a) *atunci când este momentul potrivit pentru mine (sau tine, el etc.)*; *în urma altora într-un șir*; b) *din partea mea (sau a ta, a lui etc.)*. *A nu-și da rând* = *a lucra de zor, a fi neobosit; a se îmbulzi la treabă sau la vorbă*. (Pop.) *A nu-și putea da rând cu cineva* = *a nu o putea scoate la capăt cu cineva*. *A da rând la...* = *a ține seama de...* *Fără (de) rând* = *fără chibzuință, fără seamăn*. *De rând* = a) *din popor, fără rang*; b) *lipsiț de strălucire; comun, obișnuit; vulgar*. *A ști rândul* = *a ști rânduiala, a cunoaște rostul, mersul treburilor*. (Reg.) *Cum e rândul?* = *cum stau lucrurile?* *A umbla de rândul cuiva* = *a avea grijă de cineva, a purta de grijă cuiva* (DEX).

K odvozeným slovům patří výrazy *orându*, *orânduială*, *orânduire*, *orându*, *orânduitor*, *rândaș*, *rândășiță* (Scri), *rândi* (DAR), *rândire* (DAR), *rându*, *rânduială*, *rânduleț*.

- *vârstă*

synonyma: *etate*, *timp*, *crescut*, *seamă*

Lexém *vârstă* je součástí neutrální, běžně užívané slovní zásoby, podobně jako jeho synonymum *etate*. Ostatní uvedené výrazy jsou v tomto významu vnímány jako zastaralé a regionální (*timp*, *crescut*), nebo hovorové (*seamă*). Žádné z uvedených synonym není slovanského původu.

Ve výkladových slovnících nalezneme následující frazémy: *Președinte de vârstă* = *președinte al unei adunări ales în persoana celui mai în etate dintre membri*. *În vârstă* = *bătrân*. *De-o vârstă cu...* = *care are același număr de ani cu...* *Fără vârstă* = *a căru* *vârstă nu se poate preciza, de vârstă incertă*. *Între două vârstă* = *care nu este nici prea bătrân, nici prea tânăr*. *Vârsta a treia* = *perioada de după pensionare*. *Vârsta de mijloc* = *Evul Mediu*. (DEX) *În ~ bătrân*. *Între două ~e nici tânăr, nici bătrân*. *În floarea ~ei tânăr*. (NODEX).

K odvozeným slovům řadíme výrazy *nevârstnic*, *nevârstnicie* (DLRM), *vârstean*, *vârstnic*, *vârstnicie*.

- *sfert*

synonyma: *pățime*, *pățrar*, *fârtai*, *sfârtai*, *sfârtar*, *cuart*, *litřă*

Kromě lexému *sfert* patří k neutrální slovní zásobě ještě pojem *pățime*, u něj však došlo k posunu (specializaci) významu, znamená především *čtvrťovou notu*. Ostatní synonyma patří k archaickému a regionálnímu lexiku. Výraz *litřă* má význam *sfert* pouze ve specifickém kontextu (*un sfert de kilogram* (NODEX)).

Slovníky uvádějí tyto frazémy: *Pe sfert (sau pe trei sferturi)* = *(cam) cât a patra parte (sau cât trei părți) din întreg*. *Trei sferturi* = *poziție a capului intermediară între poziția din față și cea din profil*. (DEX), *doi ș'un sfert* = *U. M. 0215, serviciul de informații al Ministerului de Interne*. (Argou), odvozená slova jsou *sfertica* (Scri), *sfertișor*, *sfertuleț*, *sfertuț*, *șfert*.

- *muncă*

synonyma: *lucru, activitate, strădanie, calvar, canon, caznă, chin, durere, încercare, patimă, păs, pătimire, schingiuire, schingiuit, suferință, supliciu, tortură*

Z uvedených synonym se první tři vztahují k významu, který je v současné rumunštině vnímán jako primární (DEX), tedy *práce, úsilí*. Ostatní lexémy v synonymické řadě odkazují k významu, který je etymologicky starší (DER), avšak v soudobé rumunštině je vnímán jako zastaralý či hovorový (DEX) – tedy *muka, utrpení*.

Slova *strădanie* a *caznă* jsou rovněž slovanského původu.

Ve standardních výkladových slovnících nejsou uvedena žádná slovní spojení, zato ve slovníku argotu je jich několik: *a nu se omorî cu lucrul / cu munca / cu treaba = a nu munci la nivelul real al propriilor posibilități; a munci puțin. A trece (pe cineva) la munca de jos = a trasa (unui subaltern) o sarcină neplăcută; a retrograda (pe cineva) dintr-o funcție. Cooperativa Munca în Zadar = (iron.) activitate sterilă; activitate care nu aduce profit celui care o prestează.* (Argou).

K derivátům patří lexémy *munci, muncire, muncit, muncitor, muncitoresc, muncitorime, munculiță* a *muncușoară*.

- *strajă*

synonyma: *pază, gardă, veghe, aret, paznic, santinelă, argea, lăturaș, podijdiță*

Synonyma *pază*, také slovanského původu, *gardă* a *santinelă* patří k běžné slovní zásobě, stejně jako výraz *strajă*. Pro slovo *veghe* je daný význam sekundární, lexém *paznic* se v tomto smyslu dnes užívá zřídka (DEX), zatímco výraz *aret* se v tomto významu již prakticky nevyskytuje (Scri).

Pojmy *argea, lăturaș* a *podijdiță* (DAR) se vztahují k přenesenému významu, v němž je lexém *strajă* užíván jen zřídka, regionálně.

Setkáme se s frazémem *A-și pune strajă gurii (sau, rar, ochilor) = a-și înfrâna dorința de a vorbi (sau de a privi)* (DEX) a s deriváty *straj* (Scri), *strajnic* (DAR), *strajniță* (DAR), *străjar* (Șăi), *străjer, străjeresc* (Scri), *străjerește* (Scri), *străjerie, străjui, străjuitor*, z nichž většina patří k archaismům či historismům.

- *ceas*

synonyma: *oră, moment, răstimp, ceasornic, contor, ocazie, prilej*

Synonyma *oră* a *ceas* jsou v podstatě úplná, avšak výraz *ceas* má širší sémantické pole a je užíván i v přenesených významech, jak ukazují další z uvedených synonym.

Výrazy *răstimp* a *prilej* jsou slovanského původu. Ve významu *ocazie*, *prilej* je lexém *ceas* vnímán jako zastaralý.

Objevuje se v ustálených slovních spojeních *Cu ceasurile = timp îndelungat, mult. La tot ceasul = întruna, mereu. Cu un ceas mai devreme (sau mai curând) = cât mai repede cu putință, până nu e prea târziu. În ceasul al doisprezecelea = în ultimul moment. A face un ceas bun până... = a avea nevoie de o oră întreagă (sau de mai bine de o oră) până... Ceas bun (sau rău) = (în superstiții) moment considerat ca norocos (sau nenorocos). (Să fie) într-un ceas bun! formulă prin care se urează cuiva succes când întreprinde ceva. (Pop.) A se da de ceasul morții = a se agita; a se frământa, a se zbuciuma. A merge ca ceasul = (despre mașini, aparate etc.) a funcționa perfect.*

(DEX), k jeho derivátům patří kromě slova *ceasornic* i výrazy *ceaslov*, *ceasoficare*, *ceasornicar* a *ceasornicărie*.

2.5 Církevní terminologie

- *iad*

synonyma: *infern*, *gheena*, *tartar*, *matca focului*

Pojmy související s církevní nebo biblickou terminologií často nelze označit za slovanské výpůjčky v pravém slova smyslu. V mnoha případech se jedná o slova řeckého, případně hebrejského původu, která se do rumunštiny dostala právě prostřednictvím slovanských jazyků, konkrétně církevní slovanštiny.

Příkladem takového lexému je i slovo *iad*, kdy původní řecký výraz přešel do slovanštiny a odtud byl přejat do rumunské slovní zásoby (DER).

Podobný byl i osud jednoho z jeho synonym, *gheena*, ovšem původ tohoto slova nalezneme v hebrejštině (DER). Na rozdíl od výrazu *iad*, které patří k neutrálnímu lexiku jak v konkrétním, tak i v přeneseném významu, je slovo *gheena* v současné rumunštině vnímáno jako knižní výraz.

I pojem *tartar*, který se váže k antické mytologii, se do rumunštiny dostal prostřednictvím slovanských jazyků.

Synonymická dvojice *iad – infern* je příkladem relativně častého jevu v rumunské církevní terminologii, kdy vedle slova latinského původu byl přejatý synonymní výraz z církevní slovanštiny.

Poslední z uvedených synonymických výrazů, *matca focului*, je uveden pouze ve slovníku synonym (Sin), kde je označen coby archaismus.

Figurativní význam slova *iad* nalezneme i ve frazémeh *a trece prin toate chinurile iadului* = *a suferi un lung şir de persecuţii*; *a avea parte de multe neazuri şi nenorociri*; *iadul pe pământ* = *situaţie chinuitoare / greu de suportat* (Argou).

Deriváty uvedeny nejsou.

- *rai*

synonyma: *cer, paradis, eden*

Z uvedených synonym je ve významu *ráj* nejčastěji užívaná slovanská výpůjčka *rai*. Pro její synonymum *cer* je tento význam sekundární, objevuje se zejm. ve frazému *A fi (sau a se crede) în al şaptelea (sau în al nouălea) cer* = *a fi extrem de bucuros, de fericit, de mândru*. (DEX).

Výrazy *paradis* a *eden* jsou řazeny mezi neologismy (MDN), první z nich je vnímán jako církevní termín, druhý pak jako knižní, poetický výraz, obě slova jsou užívána i v přeneseném slova smyslu.

Lexém *rai* patří k neutrální slovní zásobě, tvoří součást argotického frazému *drumul spre rai* = *stare de euforie indusă de consumul de droguri* (Argou), ve slovnících nejsou uvedena odvozená slova.

- *molitvă*¹¹

synonyma: *închinare, închinăciune, rugă, rugăciune, ocinaş*

Lexém *molitvă* se řadí ke specializované slovní zásobě, vztahuje se k pravoslavné liturgii, kde označuje jednu z modliteb.

Jejím synonymem, které též označuje modlitbu, avšak řadí se k neutrální slovní zásobě, je slovo *rugăciune*. Pojmy *închinare* a *rugă* mají obecnější význam, zatímco výraz *închinăciune* patří k archaickému lexiku.

Poslední z uvedených synonym, *ocinaş*, je rovněž přejato ze slovanských jazyků, jedná se o zastaralý regionalismus.

K derivátům patří zastaralé sloveso *molitvi* (DAR), výrazy *molitvenic*, resp. *molitvelnic* (var. *molitfelnic*), které jsou rovněž spjaty s pravoslavným ritem.

Slovníky neuvádějí žádná ustálená slovní spojení.

¹¹ Jako sekundární a zastaralá je uváděna i forma *molitvă* (Academia Româna, Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan", 2012)

- *spovedanie*

synonyma: *mărturisire, spovedire, spovadă, spovedeală, mărturisitură, confesiune, confidentă, destăinuire, dezvăluire, sincerități*

Uvedená synonyma můžeme v zásadě rozdělit do dvou skupin. První z nich tvoří slova, která patří k církevní slovní zásobě a jsou spojena s pravoslavnou liturgií, jedná se v zásadě o slova odvozená z totožného slovanského základu: *spovedire, spovadă, spovedeală*. Tyto pojmy jsou označovány jako zastaralé a regionální (DLRM), v tomto specializovaném významu je užíván právě lexém *spovedanie*.

Druhá skupina synonym se vztahuje k přenesenému, obecnějšímu významu tohoto slova, pouze výraz *mărturisire* pokrývá i církevní význam.

Od slovanského základu je utvořen i pojem *destăinuire*.

K derivátům patří ještě sloveso *spovedi*, jeho archaičtější varianty *ispovedi, ispovedui*, regionální *spovedui*, dále výraz *spoveditor* a archaismus *spovednic* (DAR).

- *duh*

synonyma: *fantomă, spirit, haz, apucătură, calcul, caracter, comportament, comportare, conduită, deprindere, deșteptăciune, duhoare, fire, gând, idee, infecție, intelect, inteligentă, intenție, împuțiciune, judecată, maniere, miasmă, minte, moravuri, natură, năravuri, obiceiuri, plan, pricepere, proiect, purtare, putoare, rațiune, răsuflare, respirație, socoteală, spirit, suflare, temperament*

Slovo *duh* bylo přejato ze slovanských jazyků již jako polysémní (DER), čemuž odpovídá i širší synonymické řady.

V průběhu času se také měnil jeho primární význam, v současné rumunštině je to *ființă supranaturală, imaterială* (DEX), etymologický slovník uvádí jako první význam *respirație, suflare* (DER), Șăineanu a Scriban pak shodně význam *spirit* (Șăi), (Scri).

Mezi uvedenými synonymy však pouze výraz *duh* a částečně i *spirit* obsahuje sémantické pole, které se vztahuje k církevní terminologii. Nejjasnějším příkladem je syntagma *Sfântul Duh*, které shodně uvádí většina slovníků.

V závislosti na konkrétním významu pak můžeme slovo *duh* zařadit i do jednotlivých vrstev slovní zásoby. Zatímco jako označení nadpozemské bytosti patří k neutrální, případně církevní slovní zásobě, jako výraz označující chování, intelekt náladu či záměr patří k archaické vrstvě lexika. Dalším významem, k němuž se vztahují

synonyma *duhoare*¹², *infecție* či *miasmă*, je *zápach*, podobně jako ve slovanských jazycích souvisí i s významem *dech* (*răsuflare*, *respirație*, *sufflare*) a v těchto významech se výraz *duh* používá zřídka.

K jednotlivým sémantickým okruhům se vážou i deriváty: *duhni*, většina z nich patří k církevní terminologii: *duhovnic*, *duhovnicesc*, *duhovnicește* (Scri), *duhovnici*.

Výkladový slovník uvádí následující frazémy: *Într-un duh = foarte repede. A-și da duhul = a muri; De duh = spiritual, inteligent. Cu (sau plin de) duh = cu spirit, inteligent, subtil, spiritual. Sărac cu duhul = prost; naiv; simplu. Cu duhul blândeții = blând, binevoitor.* (DEX), ve slovníku argotu nalezneme slovní spojení *a-și da duhul = a muri; a ejacula. a țâșni duhul (din cineva) = a ejacula; sărac cu duhul = lipsit de inteligență / de spirit, prost* (Argou), vidíme tedy, že v současné rumunštině je toto slovo stále živé.

- *slavă*

synonyma: *glorificare*, *cinste*, *cinstire*, *elogiu*, *glorie*, *laudă*, *mărire*, *omagiu*, *preamărire*, *preaslăvire*, *proslăvire*, *slăvire*, *mărie*, *pohfală*, *pohvalenie*, *glorie*, *grandoare*, *măreție*, *splendoare*, *strălucire*, *binecuvântare*, *har*, *mulțumire*, *mulțumită*; *aer*, *atmosfera*, *cer*, *spațiu*, *văzduh*, *zări*, *eter*, *tărie*

Lexém *slavă* nemá v současné rumunštině primárně církevní význam, avšak mezi uvedenými synonymy je jako jediný součástí církevní terminologie.

Většina z uvedených synonym se vztahuje jen k určité části sémantického pole tohoto lexému, slova slovanského původu *cinste* a *cinstire* jsou synonymní pouze v sekundárním významu, konkrétnější význam má i výraz *elogiu*, jedná se o literární žánr.

Zastaralé nebo historické jsou lexémy *omagiu* a *mărie*, vztahují se spíše k středověké slovní zásobě (DEX).

Zajímavé je srovnání se synonymem románského původu *glorie*. Tento lexém se do rumunské slovní zásoby dostal během romanizační vlny v 19. století (DER), je uveden ve slovnících neologismů (MDN) a na rozdíl od slovanské výpůjčky *slavă* není užíván v církevní terminologii, v tomto kontextu jej zmiňuje pouze Șăineanu (Șăi).

¹² Zde se nejedná o derivát slova *duh*, nýbrž o kontaminaci tohoto lexému se slovem *puțoare* (Academia Româna, Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan", 2012).

Mezi synonymy nalezneme i slova odvozená ze stejného slovního základu: *preaslăvire*, *proslăvire*, *slăvire*. Slovanského původu jsou i výrazy *pohfală* a *pohvalenie*, které řadíme mezi archaismy.

Z novořečtiny přes slovanské jazyky přešel do rumunštiny lexém *har*, jenž je, podobně jako výrazy *mulțumire* a *mulțumită*, užíván v církevní terminologii ve významu *díky Bohu*. Tento význam mají i frazémy *Slavă Domnului* nebo *slavă ție, Doamne! exclamație prin care cineva își exprimă satisfacția pentru reușita unui lucru* (DEX). Kromě nich slovníky uvádějí slovní spojení *A ridica casa în slavă = a face zgomot, tăărăboi*. (DEX) *A se acoperi de ~, ~a cerului bolta cerească. A ridica pe cineva în ~ (sau în slăvile cerului) a lăuda pe cineva peste măsură*. (NODEX).

Ke druhému významu výrazu *slavă*, tedy *nebe, nebesa*, se vztahuje synonymická řada, o níž bylo pojednáno výše pod heslem *văzduh*.

Mezi odvozená slova patří zastaralé a regionální pojmenování pravoslavné církve, *pravoslavie* a jeho deriváty *pravoslavnic*, *pravoslavnicie*, dále výrazy *preaslăvi*, *preaslăvit*, archaismy *proslavă*, *proslăvitură*, *proslavnic*, *slăvitură* (DAR), *proslăvi*, *slavoslovi*, *slavoslovie*, *slăvi*, *slăvitor* (DLRM). Většina z uvedených slov patří k okruhu církevní slovní zásoby.

3 Závěr

Na analyzovaných substantivních výpůjčkách můžeme pozorovat, že slova přejatá ze slovanských jazyků tvoří integrální součást rumunského lexika. Míra jejich integrace do systému je velmi vysoká. To je dáno jak povahou gramatické, morfologické a fonologické struktury rumunského jazyka, která tuto integraci umožňuje, tak také dlouhodobou koexistencí rumunského a slovanského jazykového elementu, jak ukazuje i balkánský jazykový svaz.

Naprosté minimum slovanských výpůjček patří k neologismům, zpravidla se jedná o lexémy, které jsou součástí rumunské slovní zásoby již delší dobu, a měly tedy čas se do systému plně zapojit.

Uvedené sémantické okruhy naznačují, že jde většinou o tzv. základní výpůjčky (*core borrowings*¹³), které jsou častým zdrojem synonymních pojmenování a mají tendenci udržet si stabilní pozici v lexiku.

Lexémy v jednotlivých sémantických okruzích se liší množstvím synonym. Obecně lze říci, že slova konkrétního významu mají méně synonym nežli abstrakta, liší se i jejich distribuce, tedy překryv sémantických polí jednotlivých členů synonymické řady.

Nejrozsáhlejší synonymické řady proto tvoří lexémy, které označují lidské vlastnosti (zejména výrazy *silă, necaz, cinste, milă, nevoie*), abstraktní pojmy (především *treabă, muncă*), slova s obecným významem (*grămadă, coș*) a polysémní výrazy spojené s církevní terminologií (*duh, slavă*).

Naopak jediné synonymum, často jen na periférii slovní zásoby, mají konkrétní pojmenování částí těla (*gleznă*), zvířat (*râs, veveriță, mreană*) či objektů (*blană, plug, stog, topor, oțel, țeavă, colac*).

V rámci synonymické řady zpravidla nalezneme další lexikální jednotky slovanského původu. Některá slova mají pouze synonyma slovanského původu (*zloată, otavă, rapiță, mreană, plug, stog, daltă, lopată, oțel, colac*), v jiných synonymických řadách se naopak slovanské výpůjčky nevyskytují.

¹³ Je možné, že pojmy náležející k církevní terminologii, případně i technické termíny, lze zařadit i mezi tzv. kulturní výpůjčky (*cultural borrowings*). Hranice mezi nimi je však těžko měřitelná, a jelikož se v daných případech nejedná o pojmenování jasně vymezeného fenoménu a výpůjčky vykazují vysokou míru integrace, přikláníme se spíše k druhé variantě.

Synonymické řady mohou též „dokumentovat“ vývoj významu jednotlivých výpůjček. S posunem významu se vytvoří paralelní synonymická řada, např. dojde-li k aktualizaci daného výrazu. To můžeme pozorovat v případě lexémů *mândrie, silă, cinste, milă, nevoie, ocnă, muncă, spovedanie, duh* a *slavă*, jedná se zejména o slova abstraktního významu. Synonymické řady ukazují, jak daný lexém nabýval či naopak pozbýval určité sémantické rysy, čímž se významově blížil jednotlivým synonymům, anebo se od nich naopak vzdaloval.

Tento významový vývoj je dokladem stylistické variability, kterou synonyma poskytují. Uvedené slovanské výpůjčky patří k nejrůznějším stylistickým vrstvám rumunské slovní zásoby.

Většinu z nich tvoří lexémy, které jsou v současnosti „v oběhu“, jde o slova aktuální, bezpříznaková. Do této kategorie patří především konkréta a běžně užívaná abstrakta (*obraz, trup, gleznă, voie, necaz, prieten, rudă, zloată, luncă, grămadă, grădină, praf, nisip, stârv, vifor, răchită, otavă, pelin, rogoz, pacișe, rapiță, ciupercă, sfeclă, morcov, hrean, răs, vrabie, păstrăv, știucă, veveriță, mreană, blană, copită, haină, hrană, plasă, coș, dără, văzduh, otravă, cadă, cosor, plug, ploscă, poliță, poală, sabie, sită, stog, topor, daltă, solniță, lopată, bici, zid, grindă, colibă, prag, streășină, târg, drug, zăvor, oțel, țeavă, pivniță, colac, smântână, prăjitură, slănină, ulei, zacuscă, treabă, rând, vârstă, șfert, strajă, ceas, iad, rai*). Tyto lexémy se pochopitelně liší frekvencí užití, některé patří k centru slovní zásoby, jiné naopak na periferii, nicméně jsou vnímány jako neutrální.

Další kategorií jsou slovanské výpůjčky, které patří k různým vrstvám příznakové slovní zásoby. Jedná se o expresivní výrazy (*glavă, bârlog* v přeneseném významu), archaismy (*zavistie, mândrie* v původním významu, *pleavă, blid, opincă, vadră*), regionalismy (*jale*), knižní a poetické výrazy (*vrajbă, pribeag*), historismy (*rob, voievod, vodă, slugă, dvorean*) či technické termíny (*brazdă, ogor, pleavă, molitvă*).

Stylistické zařazení každého lexému závisí na kontextu. To dokládají uvedené frazémy a slovní spojení, v nichž slova často nabývají přenesený, metaforický význam, nebo je naopak jejich sémantické pole upozaděno ve prospěch významu celé fráze.

Jen velmi málo z analyzovaných substantiv není součástí frazeologie nebo nemá odvozená slova (zpravidla jde o názvy rostlin nebo zvířat). I tento fakt ukazuje na jejich stabilní pozici v rámci rumunského lexika. V mnoha případech jsou zachyceny i frazeologismy, které jsou odrazem velmi aktuálního, mluveného jazyka zachyceného

ve slovníku argotu. V soudobé rumunštině však ze slovanských jazyků pochází minimum neologismů.

Slovanské jazyky nesporně hrají v rumunském lexiku důležitou roli coby zdroj výpůjček. Udržely si v něm své místo, jejich význam se často vyvíjel a aktualizoval, jsou zdrojem expresivních pojmenování a tvoří součást frazeologie a živého jazyka.

4 Seznam použité literatury:

1. Academia Română, I. d. (1958). *Dicționarul limbii române moderne*. București: Editura Academiei.
2. Academia Romana, Institutul de Lingvistica "Iorgu Iordan". (2009). *Dicționarul explicativ al limbii române (ediția a II-a revăzută și adăugită)*. Bucuresti, Romania: Editura Univers Enciclopedic Gold.
3. Bejan, D. M. (2009). *Istoria limbii romane (literare)*. Získáno 26. únor 2014, z *Istoria limbii romane (literare)*: <http://ro.scribd.com/doc/97349655/Istoria-Limbii-Romane-Bejan-2008-2009>
4. Boček, V. (2013). Praslovanština, jazykový kontakt a kontaktná lingvistika. *SLAVIA časopis pro slovanskou filologii*, 15-34.
5. Bulgăr, G., & Constantinescu-Dobridor, G. (2002). *Dicționar de arhaisme și regionalisme*. București: Editura Saeculum Vizual.
6. Ciorănescu, A. (1958 - 1966). *Dicționarul etimologic român*. Tenerife: Ed. Universidad de la Laguna.
7. Čermák, F. (2010). *Lexikon a sémantika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
8. *Dicțional ortografic al limbii române*. (2002). Editura Litera Internațional.
9. *Dicționarul limbii române literare contemporane*. (1955 - 1957). Editura Academiei Republicii Populare Române.
10. Dimitrescu, F. (1997). *Dicționar de cuvinte recente, ediția a II-a*. Editura Logos.
11. Giurescu, C. C. (1975). *Istoria romanilor din cele mai vechi timpuri pana astazi*. Bucuresti: Ed. Albatros.
12. Grzega, J. (2003). Borrowing as a Word-Finding Process in Cognitive Historical Onomasiology. *Onomasiology Online*, stránky 22-42.
13. Haspelmath, M. (nedatováno). *Loanword typology: Steps toward a systematic cross-linguistic study of lexical borrowability*. Získáno 2. 24 2014, z http://www.eva.mpg.de/fileadmin/content_files/staff/martin_haspelmath/pdf/LWT.pdf
14. Hinrichs, U. (1999). *Handbuch der Südosteuropa-Linguistik*. Wiesbaden: Harrasowitz.

15. Litera Internațional. (2002). *Noul dicționar explicativ al limbii române*. Editura Litera Internațional.
16. Marcu, F. (2000). *Marele dicționar de neologisme*. Editura Saeculum.
17. Matras, Y. (2009). *Language contact*. Cambridge: Cambridge University Press.
18. Mihăilă, G. (2002). *Contributii la etimologia limbii romane*. Bucuresti: Univers enciclopedic.
19. Rossetti, A. (1953). *Influenta limbilor slave meridionale asupra limbii Romane : [sec. 6.-12.]*. București: Edit. Academiei republ. populare Romana.
20. Șăineanu, L. (1929). *Dicționar universal al limbei române, ediția a VI-a*. Ed. Scrisul românesc S.A.
21. Scriban, A. (1939). *Dicționaru limbii românești*. Institutu de Arte Grafice „Presa Bună“ .
22. Seche, L., & Seche, M. (2002). *Dictionar de sinonimie al limbii române*. Bucuresti: Ed. Academiei Romane.
23. Ștef, D. (2011). *Dicționar de arhaisme și regionalisme din Maramureș*. Editura Ethnologica.
24. Volceanov, G. (2007). *Dicționar de argou al limbii române*. Editura Niculescu.